

GENERALDIREKTORAT NÄRINGSLIV

ELEV FÖRETAG INOM SEKUNDÄRUTBILDNINGEN

BEST-PROJEKTET:

SLUTRAPPORT FRÅN EXPERTGRUPPEN

EUROPEISKA KOMMISSIONEN
GENERALDIREKTORAT NÄRINGSLIV

Främjande av konkurrenskraft hos små och medelstora företag
Entreprenörskap

BEST-PROJEKTET:

ELEV FÖRETAG INOM SEKUNDÄRUTBILDNINGEN

SLUTRAPPORT FRÅN EXPERTGRUPPEN

Slutlig version

September 2005

Rättslig information

Detta projekt har genomförts av Europeiska kommissionen och experter inom utbildning för entreprenörskap vilka utsetts av de nationella myndigheterna inom det fleråriga program för företag och företagande (2001–2005) som samordnas av Europeiska kommissionens generaldirektorat för näringsliv.

Arbetet har utförts under ledning av kommissionens tjänstemän, men de synpunkter som uttrycks i dokumentet motsvarar inte nödvändigtvis Europeiska kommissionens åsikt.

Kopiering är tillåten med angivande av källan.

Mer information kan fås på följande adress:

Europeiska kommissionen

Generaldirektorat näringsliv

Enhet E.1: Entreprenörskap

Fax: +32-2-296 62 78

E-brev: Entr-entrepreneurship@cec.eu.int

http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures/index.htm

Information om andra projekt:

Information om andra projekt som Europeiska kommissionen och de nationella förvaltningarna genomför tillsammans och som behandlar frågan om främjande av entreprenörskap finns på följande webbplats:

<http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/index.htm>

Innehållsförteckning

EXPERTGRUPPENS MEDLEMMAR	5
SAMMANFATTNING	7
1. INLEDNING	11
1.1. Bakgrund	11
1.2. Mål och metoder	12
1.3. Definition av ett elevföretag	13
2. PROGRAM	15
2.1. Övergripande beskrivning av elevföretagsprogram	15
2.2. Vilka färdigheter uppnås genom dessa program?	17
2.3. Förteckning över program	18
2.4. Framgångsfaktorer och indikatorer för bästa praxis	19
3. NÅGRA EXEMPEL PÅ GOD PRAXIS	21
4. GENOMFÖRANDE AV NUVARANDE PROGRAM: SPRIDNING, VIKTIGASTE HINDER, UTVÄRDERING	29
4.1. Elevföretag på olika utbildningsnivåer	29
4.2. Hinder och riskfaktorer	31
4.3. Kvantitativa uppgifter om genomförandet av programmen	33
4.4. Utvärdering och effekt	36
5. ELEVERNAS FRAMGÅNGSHISTORIER	40
6. RAMVILLKOR, STÖD OCH BETYDELSEN AV OFFENTLIG POLITIK	43
6.1. Finansieringskällor och stöd från den privata sektorn	43
6.2. Ramvillkor och stöd från den offentliga sektorn	44
6.3. Elevföretagens rättsliga status och administration	48

7. SLUTSATSER	51
7.1. De viktigaste resultaten	51
7.2. Framtidsperspektiv	54
8. REKOMMENDATIONER	56

BILAGA:

Förteckning över elevföretagsprogram inom sekundär utbildning vilka kartlagts inom detta projekt i enlighet med den antagna definitionen (läsåret 2003/2004)	60
--	----

EXPERTGRUPPENS MEDLEMMAR

Land	Namn	Organisation	Kontaktinformation
Belgien	Sandrine De Crom	Administratie Economie (directoraat-general)	sandrine.decrom@ewbl.vlaanderen.be
	Bernard Surlemont	Fondation pour la Recherche et l'Enseignement de l'Esprit d'entreprendre	b.surlemont@freefondation.be
Tjeckien	Miroslav Kadlec	National Institute of Technical and Vocational Education	kadlec@nuov.cz
	Lukas Hula	National Institute of Technical and Vocational Education	hula@nuov.cz
Danmark	Mette Lise Rogne	Undervisningsministeriet	mette.lise.rogne@uvm.dk
Tyskland	Marion Hühchtermann M.A.	Projekt JUNIOR / Institut der Deutschen Wirtschaft Köln	huechtermann@iwkoeln.de
Estland	Epp Vodja	Junior Achievement Fund	epp@ja.ee
Grekland	Kostas Katsogiannos	Special Authority Unit for the Operational Programme in Education	katsogi@epeaek.gr
Spanien	Rosario Sánchez Núñez-Arenas	Ministerio de Educación y Ciencia	rosario.sanchezn@educ.mec.es
Frankrike	Christiane Moravie	Ministère de la Jeunesse, de l'Education Nationale et de la Recherche	christiane.moravie@education.gouv.fr
	Jacques Mary	Ministère de l'économie, des finance et de l'industrie	jacques.mary@decas.finances.gouv.fr
Irland	Fiona Kindlon	Second Level Support Service	fionakindlon@slss.ie
Italien	Miriam Cresta	Junior Achievement Italien	miriam.cresta@junioritalia.org
Lettland	Antra Slava	Lettlands central (Latvijas Banka)	antra.slava@bank.lv
Litauen	Eugenijus Savicius	Junior Achievement Litauen	jalith@lja.lt
Luxemburg	Gilbert Engel	Ministère de l'Education Nationale, de la Formation Professionnelle et du Sport	engel@men.lu
Ungern	Dora Darazs	Hungarian Young Enterprise Foundation	darazsdora@eletpalya.hu
Nederländerna	Henk Vink	Mini-Ondernemingen Nederland	vink@vno-ncw.nl

Österrike	Andrea Gintenstorfer	Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur	andrea.gintenstorfer@bmbwk.gv.at
Polen	Marcin Kulikowski	Ekonomihögskolan i Warszawa	mkulik@sgh.waw.pl
Rumänien	Gabriel Toader	Nationella byrån för små och medelstora företag samt kooperativ (NASMEC)	gabrieltoader@mimmc.ro
Slovakien	Nadežda Redlich – Michalská	Utbildningsministeriet	nadja@education.gov.sk
Finland	Antti Markkanen	Undervisningsministeriet	Antti.Markkanen@minedu.fi
Sverige	Annika Järemo	NUTEK (Verket för näringslivsutveckling)	annika.jaremo@nutek.se
Förenade kungariket	Patrick Shipp	Enterprise and School-Business Links	patrick.shipp@dfes.gsi.gov.uk
Norge	John Christian Christiansen	Utdanningsdirektoratet	jcc@ls.no

Andra medlemmar i expertgruppen

EUROPEN	Suzana Temkov	EUROPEN e.V.	Temkov@europen.info
JA-YE Europe	Caroline Jenner	Junior Achievement-Young Enterprise Europe <i>asbl</i>	Caroline@ja-ye.org
JADE	Monika Oswald	JADE (Europeiska sammanslutningen av juniorföretag)	monika.oswald@jadenet.org
	Dilek Ayhan	JADE (Europeiska sammanslutningen av juniorföretag)	dilek.ayhan@gmail.com
Europeiska kommissionen	Simone Baldassarri	Generaldirektorat näringsliv och industri	simone.baldassarri@cec.eu.int

SAMMANFATTNING

För att nå målen i den återlanserade **Lissabonstrategin** måste EU lägga största vikt vid kunskap och innovation. Det är i det sammanhanget mycket viktigt att främja **positivare attityder till företagande** redan hos ungdomar och i skolorna.

Entreprenörskap är en av de viktigaste drivkrafterna bakom **innovation, konkurrenskraft och tillväxt**. Entreprenörskompetens är oundgängligt för egenföretagare, men är också relevant för anställda i företag av alla storlekar. Redan vid Europeiska rådets möte i **Lissabon** år 2000 ingick entreprenörskap bland de nya grundläggande färdigheter som anses nödvändiga för alla som bor och arbetar i ett kunskapsbaserat samhälle.

Tidigare gemensamma projekt mellan kommissionen och experter som utnämns av medlemsstaternas regeringar har visat att verksamhet där **elever driver elevföretag** i skolregi är en effektiv metod för att främja en mer positiv inställning till entreprenörskap, då den är baserad på inlärning genom direkta erfarenheter av företagande.

Målet med de **elevdrivna elevföretagen** är att utveckla **riktig ekonomisk verksamhet** i liten skala eller att realistiskt **simulera** ett riktigt företags verksamhet. Även om elevföretag ofta drivs i en skyddad miljö och i pedagogiskt syfte, producerar och säljer de ofta **riktiga produkter eller tjänster**. Därför omfattar denna undersökning både elevföretag som säljer sina produkter i ekonomiskt syfte, och virtuella eller fiktiva företag och träningsföretag, förutsatt att simuleringen är tillräckligt realistisk och att vissa kriterier är uppfyllda.

Ett elevföretag definieras som ett pedagogiskt verktyg baserat på **praktisk erfarenhet**, som uppnås genom att eleverna genomför ett fullständigt företagsprojekt, i **samspel** med det övriga samhället.

Med denna verksamhet skaffar sig eleverna **grundläggande affärsekonomiska färdigheter** och lär sig att utveckla sina **personliga kvaliteter** och **övergripande färdigheter**, något som har blivit allt viktigare för alla som bor och arbetar i ett kunskapsbaserat samhälle. Genom att driva elevföretag kan eleverna nämligen visa sin **kreativitet**, utveckla entusiasm och **självförtroende**, lära sig att **samarbeta** samt bli mer villiga att ta **ansvar** och använda sin **initiativförmåga**.

Expertgruppen har kartlagt några av de viktigaste faktorerna som bidrar till ett effektivt och framgångsrikt genomförande av ett elevföretagsprogram. När det gäller **bästa praxis** läggs vikten vid aspekter som samarbete i grupp och elevernas frihet att utveckla sina egna idéer. Också förbindelser till näringslivet och närsamhället och deltagande av **mentorer och handledare från företag** är viktiga för hur framgångsrikt ett elevföretagsprogram blir.

Elever som deltar i elevföretagsprojekt utgör fortfarande en minoritet. Under läsåret 2003-2004 uppskattade man att antalet elever på skolornas sekundärstadium som deltog i elevföretagsprojekt i de flesta länder utgjorde mindre än 1 %, och bara i fem länder låg andelen över 2 %. Minst **200 000 elever på skolornas sekundärstadium deltar dock varje år i dessa program i EU-25 och Norge**. Tillgänglig information om **könsfördelningen** visar på en god balans mellan pojkar och flickor. När det gäller antalet skolor som erbjuder dessa program, utgör de **deltagande skolorna på sekundärnivå** i de flesta länder **mindre än 15 %** av det samlade antalet skolor. Detta antal bör ökas.

Elevföretagsmetodens växande framgång beror på följande faktorer:

- De **nära förbindelserna till näringslivet** och närsamhället och den privata sektorns engagemang.

- Programmens **flexibilitet** och **anpassning** till olika undervisningsformer och på det lokala planet till olika förhållanden.
- Den **entusiasm** och **motivation** som eleverna känner (även de elever som inte är motiverade i de mer traditionella ämnena).
- Den potential i form av **kreativitet**, **initiativförmåga** och **innovation** som denna verksamhet frigör hos ungdomarna.

Dessa program kan användas på **alla undervisningsnivåer** och på **alla skolor**, både i allmän sekundärutbildning och i yrkesutbildning. I nästan samtliga länder går huvuddelen av eleverna i denna verksamhet i **gymnasiet**. Elevföretagsprogrammen genomförs både som en del av kursplanerna och under den ordinarie **undervisningstiden**, och som verksamhet **efter skoltid** och **utanför skolan**.

Skolverksamheten kompletteras ofta av **extraarbete**, och eleverna använder en del av sin fritid till att organisera sin företagsverksamhet (produktutveckling, kontakt med leverantörer och kunder, försäljning osv.). Metoden är i hög grad baserad på elevernas och lärarnas entusiasm och drivkraft.

Även om man i regel använder grundläggande **utvärderingsverktyg** såsom insamling av feedback från elever och lärare, finns det behov av att vidareutveckla skolornas och elevföretagstillhandahållarnas kapacitet att gå igenom och **utvärdera** de program de deltar i.

I Europa har man hittills inte **forskat tillräckligt** i vilka effekter deltagande i elevföretagsprogram har haft för elevernas framtida karriär. Det begränsade tillgängliga materialet **stöder dock tanken att programmet är effektivt** när det gäller att märkbart främja företagandet bland ungdomar. En undersökning från Norge visar t.ex. att ca 20 % av de svarande mellan 25 och 34 år som deltagit i ett av dessa program hade etablerat ett eget företag. Programmen tycks vidare ha ett positivt inflytande på **lika möjligheter** för män och kvinnor.

Endast i ett fåtal länder är elevföretagsprogrammen officiellt erkända eller rekommenderade som ett tillvalsämne i **den nationella kursplanen**. Detta tycks oftare vara fallet på yrkesutbildningar än i den allmänna sekundärskolan.

Det är en allmän uppfattning i samtliga länder att **skolorna har en tillräcklig grad av självständighet och frihet**, vilket ger dem möjlighet att genomföra elevföretagsprogram antingen som en del av kursplanen eller utanför den ordinarie undervisningen. **Skolornas och lärarnas motvilja** mot att engagera sig när programmen inte stöds, erkänns eller rekommenderas av undervisningsmyndigheterna hindrar programmen från att spridas. När elevföretagsprogram införs som **valfritt ämne i den ordinarie kursplanen** på nationell eller regional nivå har detta en positiv effekt på hur bra programmen sprids och hur framgångsrikt de fungerar, genom att de t.ex. gör lärarna mer motiverade.

Verksamheten kräver inte endast att lärarna tillägnar sig specialkunskaper, utan också att de ändrar sina undervisningsmetoder. Detta kräver särskild utbildning. En viss andel **extraarbete** och **arbete** utanför skolan är ofta nödvändig, särskilt för elevföretag som sysslar med riktiga produkter eller tjänster. I många fall varken erkänns eller belönas lärarnas extraarbete utanför ordinarie undervisningstid, vilket inte uppmuntrar dem att engagera sig i sådan verksamhet.

Elevföretagsprogram **drivs och organiseras** i de flesta fall **av externa aktörer** (t.ex. icke-statliga organisationer) snarare än av utbildningsväsendet, även om programmen får betydande stödbelopp från den offentliga sektorn. Just av denna orsak och eftersom programmen ofta bedrivs utanför de vanliga kursplanerna, har de i allmänhet **otillräckliga ekonomiska resurser**.

Verksamheten är baserad på ett **starkt engagemang från den privata sektorn** i form av ekonomiskt stöd eller naturaförmåner.

I de flesta länder mottar elevföretagsprogram ett visst **stöd från de offentliga myndigheterna** (ekonomiskt eller annat). I några länder kommer i själva verket de **ekonomiska resurserna** till organisationen av dessa program huvudsakligen från den offentliga sektorn. Det offentliga stödet uppfattas dock ofta som otillräckligt för att på längre sikt garantera elevföretagsmetoden en stark ställning i utbildningssystemen. Dessutom är stödet i många fall inte systematiskt utan projektbaserat, vilket inte uppmuntrar till långtidsplanering.

Det finns andra former av stöd: officiellt **erkännande** eller **godkännande** från utbildningsmyndigheterna, integrering av elevföretagsprogram som ett rekommenderat tillvalsämne inom **kursplaner** på nationell (eller regional) nivå, regelbundet **samarbete** med projektledare (t.ex. icke-statliga organisationer) eller en aktiv **informationsinsats** som kommer lärare och skolor till godo.

I en del länder har de offentliga myndigheterna etablerat ett strukturerat **samarbete med icke-statliga organisationer** som är ansvariga för organisationen av elevföretagsprogram. En aktiv **informationsinsats** från de offentliga myndigheternas sida till lärare och skolor kan således spela en viktig roll i spridningen av dessa program. I vissa fall sänder utbildningsmyndigheterna inbjudningar och informationsmaterial till skolledarna för att uppmana dem att delta. Denna typ av informationsinsatser görs dock i de flesta länder bara tillfälligtvis, och är inte tillräckligt intensiva och systematiska

I några länder stöter organisationen av elevföretagsprogram på stora praktiska hinder på grund av oklara **juridiska** och **administrativa ramar** (t.ex. vad beträffar beskattning av elevföretag eller elevernas möjlighet att samarbeta med riktiga företag). I andra länder har man etablerat en **rättslig ram** för elevföretag eller **avtal** mellan projektorganisationer och de ekonomiskt ansvariga myndigheterna.

Man kan inte bortse från att det finns andra effektiva pedagogiska verktyg, men det finns belägg för att **dessa program utgör en viktig möjlighet inom alla strategier för att stimulera positiva attityder till och färdigheter inom företagande**, då de är baserade på inläring genom praktisk erfarenhet.

Programmen kan även vara ett viktigt instrument inom **regional utvecklingspolitik**. Särskilt i mindre utvecklade eller mer isolerade områden kan verksamheten faktiskt ha en positiv effekt genom att fler elever stannar kvar i regionen efter avslutad skolgång, eftersom den skapar direkta förbindelser med närsamhället.

För närvarande är de **viktigaste hindren** för en ökad användning av programmen att de inte får tillräckligt erkännande, att de inte har någon tydlig anknytning till kursplanerna, att lärarna har bristande motivation och otillräckligt med specialutbildning, att de offentliga myndigheterna inte ger tillräckligt stöd till skolorna samt att de ekonomiska resurserna är otillräckliga för att säkerställa långtidsplanering och varaktighet.

Elevföretagsverksamhet bör spridas mer och införas på fler platser, så att **alla potentiellt intresserade elever får tillgång** till programmen.

Det finns förslag till ett antal **rekommendationer** för alla inblandade aktörer om hur metoderna kan användas på ett effektivt vis, hur man kan göra programmen mer synliga i utbildningssystemen och hur man kan uppmuntra elever och skolor att engagera sig i dem.

När det gäller de **offentliga myndigheterna** kan följande rekommendationer göras:

- Utveckla en **överordnad strategi** för utbildning för entreprenörskap på skolorna. I denna strategi skall man lägga vikt vid elevföretagsprogram som ett viktigt tillvalsämne inom de etablerade kursplanerna.
- Etablera regelbundet **samarbete** mellan olika ministerier, näringslivsorganisationer, icke-statliga organisationer, utbildningsinstitutioner och kommunledningar i syfte att främja verksamhet som är baserad på elevföretagsmetoden.
- Samarbeta framför allt med de **organisationer** (t.ex. icke-statliga organisationer) som ger dessa program en stor spridning, och involvera dem i de nationella planerna för utbildning för entreprenörskap.
- **Godkänna** och **aktivt främja** elevföretagsverksamhet på skolor och bland lärare och skolledare.
- Säkerställa att de **juridiska och administrativa hindren** för etablering och genomförande av elevföretag avlägsnas.

Skolorna uppmanas att införa dessa program, då huvuddelen av de färdigheter som uppnås genom att driva ett elevföretag är **kunskaper som berör flera ämnesområden**, både tvärgående och personliga färdigheter och grundläggande affärsekonomiska färdigheter. Arbetet i ett elevföretag uppfyller många mål och målsättningar för de övriga ämnena, vilket ger ett mervärde i samtliga ämnen.

Näringslivsorganisationer och företag uppmanas att engagera sig i dessa program som ett led i strategin för företagets sociala ansvar. Deras stöd kan vara ekonomiskt eller komma i form av naturaförmåner (t.ex. ställs handledare och mentorer till elevföretagens förfogande). Fördelarna för företagen är bl.a. att de kan anställa motiverade unga människor med praktisk företagserfarenhet och med färdigheter inom sådana områden som kreativitet, entreprenörskap och innovation.

Programmen skulle kunna främjas ytterligare om man organiserade **samarbete** mellan olika offentliga instanser, lokala myndigheter, näringslivsorganisationer, icke-statliga organisationer och skolor.

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Det är allmänt erkänt att entreprenörskap är en av de viktigaste drivkrafterna för innovation, konkurrenskraft och tillväxt. EU:s **företagarkultur** behöver stärkas ytterligare. Efter antagandet av slutsatserna från Europeiska rådets möte i Lissabon 2000, i vilka det fastställs att entreprenörskap är en av de nya grundläggande färdigheter som bör uppnås genom livslångt lärande, har främjande av positiva attityder till och färdigheter inom företagande i vårt samhälle genom utbildning på alla nivåer varit högt prioriterat på EU:s politiska dagordning. Skolornas och universitetens roll för att främja en mer positiv inställning till entreprenörskap bland unga och få fram relevanta kunskaper har framhävts t.ex. genom Europeiska stadgan för småföretag¹ och i meddelandet om handlingsplanen ”En europeisk dagordning för entreprenörskap”².

Att lära sig driva ett företag är dock bara en aspekt. Entreprenörskap skall förstås i en vidare mening. Färdigheter inom och attityder till företagande ger samhället fördelar också utöver dem som direkt relateras till affärsverksamhet. De bidrar också till den personliga utvecklingen. Lärande om entreprenörskap bidrar till utveckling av **personliga egenskaper** såsom **kreativitet**, **initiativförmåga** och **ansvar**, som generellt är nyttiga i livet och i alla yrkessammanhang.

I en **rapport**³ från 2002 drog kommissionen i samband med *Best-projektet* ”Utbildning för entreprenörskap” **slutsatsen** att även om det redan har inletts en lång rad entreprenörskapsrelaterade verksamheter på alla utbildningsnivåer, ingår många av dem inte i kursplanerna eller i en sammanhängande struktur, vilket betyder att de flesta elever ännu inte har möjlighet att delta i kurser och program i entreprenörskap.

I det sammanhanget har de nationella experterna föreslagit en konkret **definition av utbildning för entreprenörskap** som kan användas som referens på europeisk nivå. Denna definition relaterar till olika utbildningsnivåer och klargör vilka mål som man generellt sett skall arbeta emot på varje nivå i utbildningsvägen. Det fanns bred enighet om att definitionen skulle baseras på två komplementära delar, nämligen

- ett bredare koncept rörande **utbildning när det gäller attityder till och färdigheter inom företagande**, där man siktar mot att utveckla vissa personliga egenskaper och inte fokuserar direkt på etablering av nya företag, och
- ett mer specifikt koncept rörande **utbildning i hur man etablerar och driver företag**.

I Bestprojektet framhävdes också att verksamhet som är baserad på att **eleverna driver ett elevföretag** i skolregi är en särskilt effektiv metod för att främja företagandan.

Därför fokuserade man i ett uppföljningsprojekt⁴ särskilt på utbildning på primär- och sekundärnivå i syfte att fastställa **politikåtgärder** och **strategier** som möjliggör framsteg på

¹ http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/charter/index.htm <<

² Handlingsplan: *En europeisk dagordning för entreprenörskap*, Europeiska kommissionen, KOM(2004) 70 slutlig, 11.2.2004.

³ *Best-projektet om företagartutbildning*. Expertgruppens slutrapport (november 2002)

⁴ *Making progress in promoting entrepreneurial attitudes and skills through Primary and Secondary education*. Expertgruppens slutrapport (mars 2004).

detta område. I slutsatserna föreslås det att utbildningsmyndigheterna skall erkänna och stödja elevföretagsprogram, och att dessa program bör få en starkare förankring i kursplanerna.

Slutligen antogs i februari 2004 en **handlingsplan för entreprenörskap**⁵. I handlingsplanen föreslås att man vidtar övergripande åtgärder, genom att kommissionen och medlemsstaterna skapar en stödjande ram för entreprenörskapspolitik och fokuserar på fem strategiska politikområden, varav ett är stimulans av de tänkesätt som krävs för företagande. Denna rapport har utarbetats inom ramen för nyckelåtgärd nr 1 i handlingsplanen.

I samband med utbildning för entreprenörskap skall teoriundervisning blandas med mycket praktik, dvs. **”learning by doing”**. Det bästa sättet att lära sig om företagande är att pröva det i praktiken.

System baserade på att elever etablerar och driver **elevföretag** i skolregi kan effektivt bidra till att eleverna utvecklar företaganda och de färdigheter som krävs för företagande, särskilt på sekundärnivå. Målet med **elevföretagen** är att utveckla riktig ekonomisk verksamhet i liten skala eller att på ett realistiskt vis simulera ett riktigt företags verksamhet. Även om elevföretag ofta drivs i en skyddad miljö och i pedagogiskt syfte, producerar och säljer de ofta riktiga produkter eller tjänster. Genom att delta i dessa program lär sig eleverna att samarbeta med andra, förbättrar sin kommunikationsförmåga, utvecklar entusiasm och självförtroende och blir mer villiga att ta ansvar och använda sin initiativförmåga.

I ett antal europeiska länder har dessa program redan bidragit väsentligt till att främja företagandan i skolan. De bör emellertid integreras mer i utbildningssystemen och göras mer allmänt tillgängliga. Även verksamhetens slutgiltiga inerkän på eleverna och på samhället i stort bör undersökas ytterligare.

1. 2. Mål och metoder

Detta europeiska projekt utvecklades inom ramarna för nyckelåtgärd nr 1 under handlingsplanen för entreprenörskap, ”Främja de tankesätt som krävs för företagande bland unga människor” med hjälp av *Best*-förfarandet.

Best-förfarandet etablerades (efter ett mandat från Europeiska rådet i Lissabon) med målet att främja utbytet av bästa praxis samt att förbättra samspelet mellan de befintliga processer som verkar i den riktningen. Gemensamt för projekt inom *Best*-förfarandet är att de syftar till en analys av områden av intresse för kommissionen och de nationella myndigheterna, i syfte att uppnå en bättre förståelse av dessa områdens karaktär och de insatser som görs, samt en kartläggning av bästa praxis.

Det slutliga målet med hela processen är att uppmuntra en ändring av politiken i medlemsstaterna och i övriga deltagarländer, och ett av de väsentliga kännetecknen för denna metod är att projekten genomförs gemensamt av kommissionen och de berörda nationella myndigheterna.

Detta projekt bygger på slutsatserna från *Best*-projektet om utbildning för entreprenörskap och uppföljningen av detta, och utforskar vidare en metod som spelar en viktig roll i arbetet med att sprida företagandan bland unga.

⁵ Handlingsplan: *En europeisk dagordning för entreprenörskap*, Europeiska kommissionen, KOM(2004) 70 slutlig, 11.2.2004.

De viktigaste målen med denna verksamhet var

- att göra en översikt över olika metoder och tillhandahållare av dessa program,
- att erbjuda konkreta exempel på elevföretagsprogram och visa hur dessa kan genomföras med framgång,
- att kartlägga framgångsfaktorer samt eventuella hinder och svårigheter,
- att framhäva god praxis när det gäller att främja dessa aktiviteter (dvs. stöd från nationella eller lokala myndigheter),
- att samla in information för att uppskatta hur utbredda elevföretagsprojekt är inom sekundärskolan (t.ex. antalet skolor och elever som deltar), och
- att föreslå en strategi och relevanta politikåtgärder för att öka användningen av dessa program.

Denna verksamhet gjorde det möjligt att kartlägga olika program i Europa och också att identifiera deras eventuella styrkor och svagheter. En annan viktig effekt av rapporten bör vara att den ökar medvetenheten om dessa metoder. Därför kommer projektet särskilt att gynna skolor och ministerier (ekonomi/näringsliv och utbildning). Åtgärden bör ha en kraftig inverkan genom att fungera som ett stöd vid utformningen av politik och i beslutsprocessen på olika nivåer rörande sekundärskolor.

Denna verksamhet var öppen för EU:s medlemsstater, kandidatländerna och EFTA/EES-länderna. Utöver 21 medlemsstater från EU hade också Rumänien, Turkiet och Norge beslutat att delta.

En **expertgrupp** skapades för genomförandet av projektet. De nationella regeringarna uppmanades att utse en expert. Representanter från några av de största internationella nätverken som arbetar för att främja dessa program har också inbjudits att delta (*den fullständiga förteckningen över experter finns i början av denna rapport*).

Gruppens uppgift var att föra samman den nödvändiga expertisen, samla in uppgifter och data om befintliga program samt att säkerställa att de nationella förvaltningarna i deltagarländerna samarbetade och deltog aktivt.

Experterna uppmanades att lägga fram både kvalitativa uppgifter (kartläggning av olika tillhandahållare och program, exempel på god praxis osv.) och kvantitativa uppgifter (t.ex. hur många skolor som använder dessa program och antalet elever som deltar).

1. 3. Definition av ett elevföretag

Denna undersökning har behandlat metoder baserade på **praktisk erfarenhet** och **samspel**. Detta omfattade såväl elevföretag som säljer riktiga produkter och tjänster som virtuella företag eller träningsföretag, förutsatt att simuleringen är tillräckligt realistisk och att vissa kriterier är uppfyllda. Program som bara handlar om virtuell användning (dvs. datorsimuleringar) och som inte understöds av och integreras i grupparbete och samspel, såväl i skolregi som utanför skolmiljön, har därför inte beaktats.

En av expertgruppens första uppgifter var därför att enas om ett antal kriterier för att avgöra om ett program eller en metod skulle ingå i undersökningen.

Den antagna **definitionen** och **kriterierna** ser ut som följer:

Ett elevföretag är ett pedagogiskt verktyg baserat på praktisk erfarenhet som uppnås genom att eleverna genomför ett fullständigt företagsprojekt och på samspel med det övriga samhället (dvs. näringslivet eller närsamhället).

Kriterier för att avgöra om ett program motsvarar definitionen ovan:

- A.** Eleverna skapar en verklig ekonomisk verksamhet genom att driva sitt eget företag, även om detta sker i en skyddad miljö och i utbildningssyfte, dvs. elevföretaget producerar och/eller säljer riktiga produkter eller tjänster.

eller:

- B.** Om det rör sig om en simulering av ekonomisk verksamhet (virtuella företag eller träningsföretag):

- 1) Eleverna arbetar i grupper i ett företagsprojekt inom de organisatoriska ramarna för ett fiktivt företag, där de reproducerar samma funktioner, processer och mål som ett riktigt företag har. De är ansvariga för alla aspekter vad gäller förvaltningen av det simulerade företaget.

och⁶:

- 2) Samspelet med världen utanför skolan är säkerställt: eleverna utför sina uppgifter genom kontakt med verkliga företag eller under direkt uppsyn av näringslivsrepresentanter (som fungerar som mentorer osv.), eller genom förbindelser till närsamhället.

I denna rapport används uttrycken ”elevföretag” och ”miniföretag” synonymt, både i betydelsen företag som producerar eller säljer verkliga produkter eller tjänster, och för att beteckna virtuella företag eller träningsföretag som uppfyller ovannämnda kriterier.

⁶ Både det första och det andra kravet skall vara uppfyllda.

2. Program

2. 1. Övergripande beskrivning av elevföretagsprogram

Målet med elevföretag är att utveckla antingen en verklig ekonomisk verksamhet i liten skala eller en realistisk simulering av en ekonomisk verksamhet. Därför omfattar denna undersökning både verkliga och virtuella elevföretag⁷, förutsatt att de uppfyller vissa kriterier (jfr avsnitt 1.3.).

I det första fallet drivs elevföretagen i en skyddad miljö och i utbildningssyfte, och de producerar och säljer **riktiga produkter eller tjänster**. Eleverna fattar beslut om produkten eller tjänsten, väljer sina företagsledare och skaffar kapital. När de har utarbetat en affärsplan och avslutat sin marknadsföringsstrategi producerar eller beställer de den produkt de valt ut. Företaget skall planera för finansiering av utgifter till råmaterial och lager. Eleverna säljer sina produkter eller tjänster i eller utanför skolan och håller bokföring. Vid årets slut träder företaget i likvidation och eleverna lägger fram en rapport.

I det andra fallet är elevföretagen **simuleringar** som har till syfte att simulera ett riktigt företags verksamhet och utmaningar. Här kan metoderna skilja sig mycket från varandra, då en simulering kan organiseras på många olika sätt. Verksamheten kan baseras på IT-verktyg (t.ex. ”*Managing Firm*”-programmet i **Polen**) och kan övervägandes bedrivas elektroniskt, t.ex. genom företagsspel. Även om verksamheten fokuseras på datorsimuleringar skall ett villkor vara att eleverna samarbetar och att det finns ett visst samspel inom och utanför skolan, med lärare, mentorer, näringslivsrepresentanter eller närsamhället generellt. Med andra ord kan ett enkelt dataspel inte betraktas som ett elevföretag. En annan metod som är mer verklighetsnära och därför att föredra – i varje fall generellt sett – går ut på att etablera ett fiktivt företag vars verksamhet går väsentligt mycket längre än ett datorprogram. Eleverna får exempelvis en fysisk lokal (kontoret) med de nödvändiga instrumenten, varifrån de kan leda företaget, även den ekonomiska och administrativa verksamhet som kännetecknar ett riktigt företag. Det fiktiva företaget är precis som ett riktigt företag indelat i avdelningar (marknadsföring, försäljning, bokföring, logistik osv.), och eleverna innehar själva alla ledningsroller. Därför är den huvudsakliga skillnaden mellan ett virtuellt företag och ett riktigt elevföretag att det inte produceras varor och att det inte utväxlas några riktiga pengar. Virtuella firmor kan ha ett riktigt företag som partner och som modell för sin verksamhet (t.ex. träningsföretag i **Finland, Ungern, Österrike** och **Polen**) och kan ibland till och med bedriva riktig företagsverksamhet med hjälp av partnerföretagens produkter (**Finland**).

Dessa program varar generellt under ett läsår (9-10 månader), även om det finns exempel på program som varar 4–5 månader (t.ex. i **Estland** och **Litauen**) och till och med några få veckor (t.ex. i **Ungern**).

Ett läsår tycks vara en lämplig tidslängd för att utforska den komplexa företagsvärlden och genomföra ett fullständigt företagsförlopp med alla erfarenheter det ger (från utformning av en företagsidé till praktik genom produktion, försäljning och vinst). I några länder finns det dock en kortare och mer intensiv version av elevföretagsprogram, som t.ex. varar i 8–12 veckor (såsom programmen *Get up and Go* och *Blast:Beat* i **Irland**), och som lättare kan passas in i läsåret och kanske till och med genomföras två gånger, och på så vis gagna fler elever. Det finns också kortare program som exempelvis varar en vecka eller till och med bara en dag (t.ex. *EBP*-programmet i **Förenade kungariket**), men i det hela utgör de ett mindre

⁷ Som nämndes i föregående avsnitt används uttrycken ”elevföretag” och ”miniföretag” synonymt i denna rapport, dels i betydelsen ett företag som producerar eller säljer riktiga produkter eller tjänster, dels som en beteckning för virtuella företag och träningsföretag som uppfyller kriterierna.

antal av de samlade elevföretagsmetoderna. På så kort tid får eleverna visserligen inte tid för att utforska alla aspekter av företagande, men även denna verksamhet kan dock vara nyttig för eleverna, då de får en första inblick i hur man driver ett företag samtidigt som de blir medvetna om villkoren för företagande.

Generellt genomförs verksamheten i skolan en eller två gånger i veckan under lektioner på 1-2 timmar (vilket ger ett samlat timantal per vecka på 2–5 timmar). Skolverksamheten kan kompletteras av **extraarbete** eller **arbete utanför skoltid**, och eleverna använder en del av sin fritid till att organisera sin företagsverksamhet (produktutveckling, kontakt med leverantörer och kunder, försäljning osv.). Detta gäller särskilt de elever som driver verkliga företag som producerar riktiga varor eller tjänster. Metoden är i hög grad baserad på elevernas och lärarnas entusiasm och drivkraft.

I vissa fall genomförs verksamheten uteslutande på fritiden och på frivillig basis. Eleverna möts efter de ordinarie lektionerna, men bistås av en lärare eller en näringslivsrådgivare. Några program erbjuder både en ”skolmodell” och en ”fritidsmodell” (t.ex. *Mini-entreprise* i **Belgien**).

Det har visat sig att dessa program kan användas på **alla typer av skolor**: i allmänna sekundärskolor såväl som i yrkesskolor och handelsskolor. De kan fungera som fritidsverksamhet eller som ett etablerat program, beroende på utbildningssystemets struktur och i slutändan på skolans beslut.

Lärarna uppträder i dessa program som **projektledare**. De påtvingar inte eleverna sina idéer, utan ger dem råd och stöd. Eleverna utvecklar fritt sina egna idéer och har det fulla ansvaret för driften av elevföretaget. Läraren fungerar därför som en handledare och griper sällan in i gruppens beslutsprocess. Denna metod är baserad på inläring genom direkta erfarenheter: eleverna begår sannolikt misstag och måste ta konsekvenserna av detta.

Några av lärarens typiska uppgifter med att bistå ett elevföretag är bl.a. att hjälpa eleverna med att definiera ämnet, vägleda gruppen genom startfasen, uppträda som medlare i fall av problem inom gruppen osv.

Lärarna mottar i regel grundläggande **utbildning** från organisationer som främjar dessa program, t.ex. genom introduktionsmöten, praktisk vägledning, seminarier eller interna kurser, löpande rådgivning. Strukturerad intern utbildning av lärare är naturligtvis det lättast tillgängliga alternativet och organiseras av utbildningsmyndigheterna när programmen är en del av den etablerade kursplanen (som i **Irland** och **Österrike**).

De **frivilliga näringslivsrepresentanternas** roll i programmen kan vara mycket viktig, då de vägleder eleverna genom den inledande fasen och regelbundet träffar klassen (t.ex. *Junior Achievement Company Programme* i **Irland**, *Impresa in Azione* i **Italien**, *Young Enterprise Company Programme* i **Förenade kungariket**). I programmet *Mini-Ondernemingen* i **Nederländerna** försöker man ha minst tre handledare till varje företag, nämligen en (tidigare) affärsman, en revisor och en lärare. Lärare har normalt inte tillräcklig praktisk kunskap och erfarenhet om hur ett företag skall drivas. Därför samordnar och underlättar lärarna genomförandet av programmet och hjälper grupperna att lösa praktiska problem, medan företagsrådgivarna kan bidra med mervärde genom att förmedla sina egna ledningserfarenheter från den verkliga företagsvärlden till eleverna. Det kan dock ibland vara svårt att finna frivilliga från näringslivet, särskilt i mindre utvecklade eller mer avlägsna områden.

Mer generellt kännetecknas dessa program av samspel och kontakter med **näringslivet** eller **närsamhället**. I vissa fall använder de lokala myndigheterna sig av tjänster från elevföretag

(t.ex. programmet *Sommarlovsentreprenör* i Västernorrland i **Sverige** och programmet *Student Learning Company* i **Lettland**).

2. 2. Vilka färdigheter uppnås genom dessa program?

Utbildning för entreprenörskap skall förstås i sin **vidaste mening**. Den omfattar utveckling av de egenskaper som är nödvändiga för att kunna bli en företagsam person. Genom att delta i elevföretagsprogram får eleverna utlopp för sin kreativitet, utvecklar entusiasm och självförtroende. De lär sig att samarbeta med andra samt blir mer villiga att ta ansvar och använda sin initiativförmåga. Med dessa färdigheter och egenskaper förbereds ungdomarna för att bli självständiga och ansvarstagande medborgare som deltar i samhällslivet. Elever som har deltagit i elevföretagsverksamhet har mer självförtroende, är mer proaktiva och innovativa och har större tendens att söka efter nya produkter, nya marknader och ny teknik.

Nedan finns en mer detaljerad (men givetvis inte uttömmande) förteckning över **egenskaper** och **färdigheter** som generellt utvecklas eller förvärvas av personer som deltar i elevföretagsprojekt. Den är uppdelad i **allmänna** och **personliga egenskaper** samt **färdigheter** och **yrkesfärdigheter**. De är alla relevanta för **entreprenörskap** och kan hjälpa eleverna att lyckas under resten av sin skol- och studietid och i deras framtida yrkesliv.

Personliga egenskaper och färdigheter

- Kreativitet.
- Förmåga att arbeta i grupp.
- Problemlösningsförmåga.
- Förmåga att ta beräknade risker och konfrontera risker.
- Kommunikationsfärdigheter.
- Självsäkerhet.
- Ledarskap.
- Kritiskt tänkande.
- Självförtroende.
- Initiativförmåga.
- Ansvarskänsla.
- Självständighet.
- Förmåga att fatta såväl individuella beslut som beslut i grupp.
- Förmåga att planera sin tid och respektera tidsfrister.
- Förmåga att sätta upp mål.
- Förhandlingsförmåga.
- Kunskaper om projektledning.
- Förmåga att använda informations- och kommunikationsteknik (IKT).
- Förmåga att tala inför publik och presentera en idé eller ett projekt.
- Förmåga att analysera och planera egen verksamhet.
- Förmåga att förbättra sin egen inläring och sina prestationer.

Yrkesfärdigheter

- Förmåga att förstå hur ett företag fungerar och hur man skapar vinst.
- Företagaranda och utformning av affärsidéer.
- Grundläggande kunskaper om ekonomi.
- Erfarenhet av de väsentligaste funktionerna i ett företag.
- Kunskap om hur man gör marknadsundersökningar.
- Kunskap om hur man utvecklar en affärsplan.
- Kunskap om företagsorganisation och ledning.
- Kunskap om personaladministration.
- Finansiella kunskaper.
- Kunskap om budgetplanering och fördelning av resurser.
- Kunskap om hur man skaffar kapital genom aktier, sponsorer, lån.
- Kunskap om hur man beräknar produktkostnader och överskott.
- Kunskap om bokföring.
- Kunskap om marknadsföring.
- Kunskap om hur man gör reklam för en produkt eller en tjänst.
- Kunskap om hur man arrangerar en utställning och deltar i en försäljningsmessa.
- Kunskap om försäljnings- och inköpsteknik.
- Kunskap om administrativa förfaranden.
- Förståelse för hälso- och säkerhetsfrågor.
- Kunskap om hur man redigerar företagskorrespondens, dokumentation och rapporter.
- Kunskap om hur man skapar och förvaltar företagskontakter och ingår i samspelet med närsamhället.
- Förmåga att leda ett affärsmöte.

2. 3. Förteckning över program

Som ett led i detta projekt gjorde man upp en förteckning över elevföretagsprogram i sekundärskolorna på grundval av uppgifter från de enskilda länderna och på grundval av den antagna definitionen av elevföretag (*avsnitt 1.3*). I samband med detta har man kartlagt **82 program i Europa** (i de 24 länder som deltog i undersökningen).

Förteckningen visar att mer än hälften av dessa program (52) genomförs av organisationer som är medlemmar av något **uropeiskt nätverk**, främst *Junior Achievement – Young Enterprise Europe* (26 program) och *EUROPEN* (17 program).

Även om medlemmarna av dessa nätverk arbetar mot samma målsättningar och har samma grundläggande metoder, är det **skillnad i genomförandet** på nationell nivå (t.ex. programmets varaktighet, vilka skolor som genomför programmet, om programmet genomförs som "skolaktivitet" eller "fritidsaktivitet" osv.).

Förteckningen visar att det finns en ganska jämn fördelning mellan sådana program där man arbetar med **företag som säljer riktiga produkter (49)**, och sådana där man skapar **fiktiva eller virtuella företag (33)**.

Den **fullständiga förteckningen** över de elevföretagsprogram i sekundärskolorna som kartlagts som en del av detta projekt, finns i **bilagan**. Förteckningen skall inte uppfattas som en uttömmande förteckning över alla existerande program i Europa som rör företagartutbildning baserad på praktisk erfarenhet. Förteckningen omfattar uteslutande verksamhet som uppfyller ett antal kriterier som fastställts av expertgruppen för elevföretagsmetoden (*jfr avsnitt 1.3*). Dessutom var det inte alltid möjligt att få in uppgifter om alla relevanta verksamheter i de olika länderna, särskilt när det gäller program som genomförs på det lokala planet eller bara i vissa bestämda skolor.

2. 4. Framgångsfaktorer och indikatorer för bästa praxis

Elevföretagsmetoden blir alltmer populär i Europa, vilket beror på ett antal drag som kan betecknas som typiska för denna verksamhet, och som utgör dess väsentligaste **styrkor**. Dessa omfattar följande:

- Den **nära förbindelsen till näringslivet** och närsamhället och den privata sektorns engagemang.
- Programmets **flexibilitet** och **anpassning** till olika undervisningsformer och på lokalt plan till olika förhållanden.
- Den **entusiasm** och **motivation** som uppstår hos eleverna (även de elever som inte är motiverade i de mer traditionella ämnena).
- Det potential i form av **kreativitet**, **initiativförmåga** och **innovationskraft** som denna verksamhet frigör hos ungdomarna.

Vad beträffar frågan om hur denna metod bäst används konkret, fick expertgruppen till uppgift att kartlägga ett antal **utmärkande drag** som kan betraktas som de viktigaste faktorerna för ett effektivt och framgångsrikt genomförande av ett elevföretagsprogram. Dessa faktorer föreslås som indikatorer för **bästa praxis** vid utvärderingen av program som grundar sig på denna metod.

Många av de europeiska program som identifierades i undersökningen visade sig uppfylla om inte alla så de flesta krav som förtecknats nedan.

Förteckningen omfattar inte faktorer som är relaterade till **externa ramvillkor**, dvs. till den omgivning i vilken programmet genomförs (såsom stöd från offentliga myndigheter, integrering av elevföretagsverksamhet i den officiella kursplanen osv.). Hänsyn kommer att tas till dessa aspekter i ett annat avsnitt i rapporten vilket behandlar offentlig politik som stöder utbildning för entreprenörskap och elevföretagsprogram.

Kriterier för kartläggning av bästa praxis när det gäller elevföretagsprogram:

- 1) Programmet lägger vikt vid elevernas förmåga att **arbeta i grupp** och att samarbeta. Eleverna ges en lämplig introduktion till samarbete i grupp före det egentliga genomförandet av programmet.

- 2) De frivilliga personer och **lärare** som är involverade i programmet är **kvalificerade** för att organisera elevföretagsprogram, eller har fått specifik **utbildning** för detta.
- 3) Elever och lärare har möjlighet att få **stöd** och **rådgivning** under hela programmets löptid.
- 4) **Eleverna** bistås av en projektledare (lärare, handledare, mentor), men kan **fritt** utveckla sina egna idéer och har det fulla **ansvaret** för driften av elevföretaget.
- 5) Specifikt **undervisningsmaterial** har utarbetats om hur man etablerar och driver ett elevföretag. Eleverna har tillgång till detta material (manualer, vägledningar osv.).
- 6) Programmet är **flexibelt**, kan genomföras i många varianter och kan lätt integreras i skolans verksamhet både i klassrummet och som fritidsaktivitet.
- 7) Mentorer och rådgivare från **näringslivet** deltar i genomförandet av programmet.
- 8) Det ordnas **arrangemang** utanför skolan, t.ex. försäljningsmässor.
- 9) Programmet stöds av **närsamhället**.
- 10) Verktyg för **utvärdering** av programmet används regelbundet.
- 11) Det etableras **nätverk** mellan lärarna, dels för att man skall kunna ge varandra ömsesidigt stöd och att lära av varandra, dels för att man skall kunna skapa kontakter på nationell och internationell nivå med andra lärare, elever och andra aktörer.

3. Några exempel på god praxis

Som tidigare nämnts (*avsnitt 2.4*) uppfyller många av de program som kartlades i undersökningen alla eller de flesta av de kriterier som expertgruppen hade fastställt för bästa praxis när det gäller genomförandet av elevföretagsprogram.

I denna del ges några exempel på sådana program. Även om de är baserade på ett antal gemensamma principer, avslöjar de en lång rad olika metoder för och lösningar på undervisning i företagande genom projektbaserat arbete. De föreslås här inte som de bästa i Europa (den fullständiga förteckningen över de bästa exemplen skulle vara mycket längre), utan som ett meningsfullt urval av exempel på god praxis.

3. 1. ”La Mini-entreprise en classe” (Belgien)

Detta är ett strukturerat projekt som upptar **fem timmar på veckoschemat**, och leds av **ett lärarlag**: Det finns minst två lärare till hands hela tiden medan kursen varar. Det genomsnittliga antalet deltagare är 12, det högsta antalet är 23. Eleverna är mellan 16 och 19 år och går på allmänna, tekniska och yrkesinriktade utbildningar. Lärarna stöds av personalen i den icke-vinstdrivande organisationen ”*Les Jeunes Entreprises*”, som levererar stödmaterial och vägledning, organiserar seminarier osv.

Programmet äger rum i klassen **inom den ordinarie kursplanen**, men eleverna fortsätter på frivillig basis verksamheten utanför skolan. Produktionen kräver under alla omständigheter att eleverna arbetar extra. Av samma skäl organiseras försäljningsaktiviteter huvudsakligen på kvällarna eller under veckoslut. Då läraren i denna ”**skolmodell**” integrerar metoden i sin undervisning är det möjligt att undersöka vissa områden mer i detalj än i en fritidsmodell uteslutande baserad på frivilligt arbete.

Varje elevföretag stöds av en eller två **rådgivare** från näringslivet, som accepterar att ställa sin erfarenhet till ungdomarnas förfogande. Relationer med leverantörer och kunder ger en god möjlighet till kontakter med det riktiga näringslivet utanför skolans dörrar.

För en effektiv utvärdering av programmet används verktygen från organisationen ”*Les Jeunes Entreprises*”. Dessutom förbereder lärarna ett antal uppgiftsdokument och formulär som kan hjälpa dem att bättre utvärdera eleverna deltagande. Det genomförs en **avslutande examen** vid årets slut. Om elevföretagets verksamhet bedöms positivt både av lärarlaget och av de externa rådgivarna mottar eleverna ett **intyg** för ”framgångsrikt genomförande av projektet” från skolan. Dessutom får eleverna, om de uppfyller ett antal villkor som ”*Les Jeunes Entreprises*” fastställt, ett intyg om att de är unga företagare (”young entrepreneur”).

Kontakt:

asbl ”Les Jeunes Entreprises”
www.lesjeunesentreprises.be

3. 2. *Träningsföretag på Merikoski yrkesskola (Finland)*

Träningsföretag används inom yrkesutbildningar på sekundärnivå i hela Finland. Själva företaget är fiktivt, men elever från ett antal träningsföretag har engagerat sig i riktig

företagsverksamhet med hjälp av sina företagspartners produkter. *FINPEC (Finnish Practice Enterprises Centre)* är den organisation som samordnar träningsföretag i Finland.

Varaktigheten av träningsföretagsutbildningen varierar från ca tre månader till 1 år. En intressant användning går ut på att man **ersätter den kursplansstyrda undervisningen med en företagsplaneringsverksamhet**, vilket gör att träningsföretagsutbildningen kan förlängas (i någon form) till 3 år. Det pedagogiska målet är att eleverna skall bli bekanta med företagsplanering, att de skall kunna ta hand om olika uppgifter i företaget, att de skall få förståelse för näringslivet som helhet och att de skall tillägna sig ett antal ”mjuka” färdigheter. Träningsföretagen har kontakt med andra träningsföretag och med det omgivande samhället, särskilt med partnerföretaget i början av träningsföretagsperioden.

På **Merikoski yrkesskola** har man bytt ut ett antal standardkurser i kursplanen mot en **affärsplan för ett träningsföretag**. Denna affärsplan vägleder eleverna hela vägen genom deras utbildning (3 år). Där kursplanen tidigare gav vägledning om vad undervisningen skulle handla om är nu studieprogrammets olika delar tillrättalagda efter affärsplanen. De två första åren används till planering och förberedelse och till förbättring av det arbete som gjorts. Det tredje året används till den egentliga träningsföretagsverksamheten.

Affärsplanen utvecklas i samarbete med **partnerföretaget** som finansierar verksamheten, vilket ger ett väsentligt mervärde för eleverna. Representanter från partnerföretaget deltar i styrelsen för träningsföretaget för att ge råd om hur det skall drivas och ge stimulans under arbetets gång.

I detta exempel har elever från träningsföretag verkligen deltagit i ett partnerföretags affärer genom att sälja företagets produkter. Detta skapade mervärde för eleverna. Elever har också tagit hand om viss marknadsföringstestning för partnerföretaget på internationella träningsföretagsmässor. Dessa erfarenheter har visat sig vara mycket effektiva för elevernas inlärnings- och anpassningsprocess.

Kontakt:

Finnish Practice Enterprises Centrer (FINPEC)

www.finpec.fi

3. 3. Elevföretagsprogrammet ”Get Up and Go” (Irland)

Under årens lopp har *Get up and Go*-programmet blivit det **mest använda** elevföretagsprogrammet i skolorna. Programmet erbjuder elevföretagsverksamhet som ett led i övergångsåret, *Transition Year Programme*. Övergångsåret är ett program, som erbjuds på nästan 70 % av alla sekundärskolor och som skall underlätta övergången från *Junior Cycle* till *Senior Cycle*. Det skall förbereda eleverna för arbetslivet i en yrkesförberedande miljö, och skall även bidra till att ge eleverna färdigheter inom företagande.

Elevföretagsprogrammet *Get up and Go* är därför en **verksamhet inom kursplanen**, som kan genomföras som en 10-veckors modul, men det bästa utbytet fås om man använder ett helt år. Det rekommenderas att företaget skall bestå av hela **övergångsårsklassen**, och att ledningsposterna tilldelas efter ansökningsamtal. Alternativt kan mindre grupper i klassen starta flera företag, men simuleringen av riktiga erfarenheter fungerar ofta bäst om hela klassen deltar.

Utbildningsmaterialet, som utvecklats för programmet, är uppdelat i tio **avsnitt**. Varje avsnitt behandlar följande särskilda aspekter av elevföretagsprogrammet:

- 1) Introduktion till elevföretag, inbegripet fördelar med elevföretag, metoder och beslut om produkter.
- 2) Urval av och organisation av elevföretagsgruppen.
- 3) Kommunikation.
- 4) Registrering av elevföretaget.
- 5) Marknadsföring.
- 6) Lagstiftning.
- 7) Affärsplan.
- 8) Finansiering.
- 9) Avveckling och likvidation av elevföretaget.
- 10) Försäljningsmässor/utställningsmonter.

Genom att delta i *Get up and Go* får eleverna möjlighet att utveckla färdigheter inom företagande i en fredlig miljö i klassrummet. De får också möjlighet att visa upp dessa färdigheter på försäljningsmässor, i tävlingar och i projektarbete. Eleverna blir mycket motiverade av att ha makten över och engagera sig i sina egna idéer. De får makt då de känner att de har kontroll över sin inläring, och läraren blir en handledare snarare än en förmedlare.

Kontakt:

Transition Year Support
 Second Level Support Service
<http://ty.slss.ie>

3. 4. JUNIOR – ”Junge Unternehmer initiieren - organisieren – realisieren” (Unga företagare tar initiativ – organiserar – genomför) (Tyskland)

Elever i nionde klassen eller högre upp från alla typer av sekundärskolor kan delta i JUNIOR-elevföretagsprogrammet. Elevföretaget är uppdelat i **flera avdelningar**. Varje elev tilldelas en specifik tjänst och funktion. Varje företag är ansvarigt för marknadsföring, inköp, bokföring och ekonomi. Företagens produkter är nyskapande, ligger i linje med marknaden och är marknadsprisorienterade. Efter ett läsår försätts företaget i likvidation och utdelningen betalas tillbaka till aktieägarna.

Arrangemang såsom mässor och nationella och regionala tävlingar är en del av programmet. På nationella och internationella mässor får JUNIOR möjlighet att presentera sig själva, sina produkter och tjänster, och samtidigt komma i kontakt med andra elevföretag.

Elevföretagen **får goda råd under hela året** från JUNIOR-kontoret. JUNIOR-kontoret är en näringslivsorienterad del av *Institut der deutschen Wirtschaft Köln (Institutet för ekonomisk forskning i Köln)*, som ger elevföretagen möjlighet att komma i kontakt med andra elevföretag, riktiga företag och organisationer.

Utöver över rådgivningen mottar eleverna och handledarna informationsmaterial om hur man driver ett företag. På Internet kan man delta i workshoppar samt hämta broschyrer och material om särskilda ämnen, t.ex. marknadsföring och bokföring, där eleverna kan få ytterligare idéer för framgångsrik företagsledning. Mentorer och revisorer från näringslivet är också involverade i programmet och ger eleverna information och råd. De elever som genomför programmet tillfredsställande får ett intyg som är välkänt i näringslivet.

På nationell nivå är JUNIOR-programmets partner *KfW Mittelstandsbank, Gothaer Versicherungen, Handelsblatt*, förbundsministeriet för ekonomi och arbetsmarknad,

arbetsgivarföreningen och handelskamrarna. I delstaterna stöds JUNIOR av en lång rad företag, banker, ministerier och organisationer.

Kontakt:

JUNIOR-Office
Institut der deutschen Wirtschaft Köln
www.juniorprojekt.de

3. 5. ”Une entreprise dans votre lycée”, Académie de Rennes (Frankrike)

Alla sekundärskolor i Rennes regionala skolområde (*Académie de Rennes*) kan delta i detta program. Det gäller både offentliga och privata gymnasier (*lycées*) i den allmänna, tekniska och yrkesinriktade utbildningen.

Varje år i maj månad äger en **tävling** rum mellan 10 elevlag (12 elever per lag i genomsnitt) från skolor inom Rennes regionala skolområde. Tävlingen bedöms av en jury som består av fackfolk. Varje lag i tävlingen presenterar det företag det har etablerat i skolan, genom att återskapa och utveckla etablerings- och driftsvillkoren för ett riktigt företag.

Rektoratet (ledningen för det regionala undervisningsområdet) sörjer för utbildning av lärarna i samarbete med handels- och industrikammaren. Det etableras **partnerskap av hög kvalitet** med **lokala företag** för att ge ungdomarna stöd i form av sponsring, rådgivning och samarbete.

Med avstamp i en idé till en produkt eller en tjänst grupperas eleverna för att etablera sitt eget företag. De sänder in sin dossier till en kommitté bestående av representanter för alla partner i denna åtgärd. Efter den administrativa och juridiska etableringen av ett **fiktivt företag** delar projektledarna upp ansvarsområdena och uppgifterna i ett noggrant processdiagram: marknadsundersökningar och konkurrens, registrering av företagets namn hos *INPI* (det nationella institutet för immateriell egendom), utformning av en logo, teknisk utveckling, förhandlingar med leverantörer eller underleverantörer, marknadsföring, försäljning osv.

Den sista dagen i tävlingen, som involverar samtliga deltagare, skall varje företag presentera en utvärdering via ett företagsstånd och göra en muntlig presentation inför en jury bestående av representanter från alla partner och av företagsledare. De tre bästa företagen belönas med ett pris av regionrådet.

Programmet ger ungdomarna möjlighet att samarbeta om ett projekt. De undervisningsmetoder som används bidrar till att göra eleverna mer självständiga och mer öppna för den ekonomiska miljön. Exempel visar att i många fall har ungdomarna slutligen **genomfört** sitt företagsetableringsprojekt, medan lokala partnerföretag i andra fall har utvecklat särskilt nyskapande och pålitliga projekt.

Kontakt:

Académie de Rennes
ce.daet@ac-rennes.fr

3. 6. Helhetsorienterad strategi för företagaruutbildning på en polyteknisk handelsskola (Ungern)

En sekundärskola i Ungern (polyteknisk handelsskola) har utarbetat en intressant **helhetsorienterad strategi** för företagarbildning.

1. Eleverna (**16-åringar**) deltar i elevföretagsprogrammet *Young Enterprise* under sitt andra år. (**"Learning by doing"**.) I programmet etablerar och driver deltagarna sitt eget företag under ett helt läsår. De väljer en styrelse bland sina kamrater, skaffar aktiekapital, marknadsför och finansierar en produkt eller tjänst som de själva valt. De handlar med riktiga pengar, tillverkar riktiga produkter och deltar i försäljningsmässor. Vid årets slut likviderar de företaget och lägger fram en rapport och företagets bokföring.

2. Nästa steg äger rum genom **teoretisk undervisning i affärsekonomiska ämnen (17-18-åringar)**

3. Eleverna (**19-åringar**) deltar i ett träningsföretag i syfte att få särskild **yrkesmässig kunskap**. Till denna undervisningsmetod behövs en lokal av lämplig storlek, teknisk utrustning av färskt datum och ett fiktivt företag. Undervisningen kompletterar och fördjupar de teoretiska kunskaperna samtidigt som det skapas möjligheter för praktisk inläring och simulering av näringslivsverksamhet. Verksamheten är direkt eller indirekt knuten till driften av ett riktigt företag. Ledningen har etablerat förbindelser med det företag som det fiktiva företaget är kalkerat på, och träningsföretaget kopierar företagets verksamhet, använder dess affärsdokument osv.

4. Slutligen har skolan en företagskuvös och ett relaterat program, som ger eleverna möjlighet att **utveckla sitt eget riktiga företag**.

Kontakt:

Business Polytechnic
www.poli.hu

3. 7. Elevföretagsprogrammet Junior Achievement (Estland)

Elevföretagsprogrammet erbjuds av *Junior Achievement* i Estland. Deltagarna är elever från gymnasiet, huvudsakligen i åldrarna 16–18 år, men också från grundskolans högstadium (13–15 år). Programmet är utvecklat för att vara högst ett läsår och varar som regel fem månader. Eleverna arbetar under uppsyn av en konsulent eller (oftast) en lärare, som är utbildad för att arbeta med elevföretag.

Ett elevföretag kan involvera alla klassens elever (ovanligt) eller mindre grupper (3–7 personer). Eleverna beslutar sig för en produkt eller en tjänst, väljer företagsledare och säljer aktier för att skaffa kapital. De framställer eller beställer den utvalda produkten. De säljer produkten och sköter bokföring. Under läsåret deltar eleverna i lokala och nationella försäljningsmässor för elevföretag. När perioden är över sänder de en rapport till *Junior Achievement*.

Skolor och lärare får förberedande undervisning av *Junior Achievement*. Det första steget är grundläggande utbildning av lärarna i hur man undervisar och arbetar med elevföretag. Därefter erbjuds det regelbundet avancerad utbildning. De skolor och lärare som arbetar med elevföretagsprogrammet får även löpande vägledning av specialister från *Junior Achievement*. Vid dessa utbildningstillfällen används den särskilda kompetens som representanter för näringslivet och universiteten kan erbjuda. Lärare och elever använder undervisningsmaterial som utformats av *Junior Achievement* i Estland.

Många av de frivilliga från näringslivet är **tidigare elever**, som har avslutat programmet och återvänder som ett stöd för lärarna. Man har startat ett **nytt undervisningsprogram** för dessa personer, där de kan studera för att bli juniorrådgivare för de yngre eleverna på skolorna. Fördelarna med detta program är tvåfaldiga: elevföretagen får nya erfarenheter och spännande input från äldre elever, som i gengäld får sin första undervisningserfarenhet.

Kontakt:

Junior Achievement Estonia

www.ja.ee

3. 8. Empresa Joven Europea – EJE (Spanien)

Regeringen i Asturien spelar en aktiv roll i främjandet av utbildning för entreprenörskap. Valnalón, ett offentligt företag som ägs av arbetsmarknads- och industriministeriet, samarbetar med ministeriet för utbildning och färdigheter om att utforma och genomföra företagandeprogram på olika utbildningsnivåer

Programmet *Empresa Joven Europea (EJE)* har inkorporerats i **regionens kursplan för sekundärnivån**. Följaktligen utgör EJE ett tillvalsämne sedan läsåret 2003-2004. Detta officiella erkännande medförde en stadig ökning av antalet deltagande skolor och elever, inte bara i Asturien utan också i andra spanska regioner.

Empresa Joven Europea vänder sig till elever i åldrarna 12–16 år. Under ett helt läsår etablerar och förvaltar eleverna **import/exportfirmor**, som sysslar med riktig handel med elevföretag i utlandet. Eleverna kommunicerar via videokonferens och e-brev med partnerföretag i utlandet. Dessutom lägger de och sänder iväg order och säljer importerade varor på en lokal försäljningsmessa. I slutändan fördelas överskottet mellan företagets partner, och en del av överskottet går till en icke-statlig organisation eller ett projekt för välgörande ändamål.

Utöver att främja företagandefärdigheter bland eleverna använder programmet också **ny teknik** som en integrerad del av undervisnings- och inlärningsprocessen. Eleverna får också en positiv inställning till inläring av **främmande språk** som kommunikationsmedel mellan partnerelevföretag i olika länder.

Valnalón ger ut **undervisningsmaterial** med stöd från den regionala regeringen. För att främja dess spridning är lärar- och elevböckerna gratis för elever och lärare i Asturiens skolor. Undervisningsmaterialet behandlar både teoretiska och praktiska aspekter. Verksamheten utformades av en arbetsgrupp bestående av lärare från sekundärskolor, utbildare och experter i affärsutbildning.

Man utarbetade en **spridningsstrategi** som har burit frukt i form av ett omfattande nätverk av skolor från hela Spanien, med deltagande sekundärskolor i Andalusien, Asturien, Madrid, Navarra, Baskien och Valencia samt på Balearerna och Kanarieöarna. De samarbetar med skolor i Mexico, USA, Kanada, Förenade kungariket, Sverige, Norge, Polen och Slovakien.

Kontakt:

Valnalón Ciudad Tecnológica

www.valnalon.com

3. 9. Projekt: Sommarlovsentreprenör i Västernorrland (Sverige)

Detta program genomförs på **regional nivå** i Västernorrland. Sedan 2002 har det pågått i Örnköldsvik, Sollefteå och Kramfors.

Programmet varar i åtta veckor **under sommarlovet** och vänder sig till unga mellan 17 och 19 år.

Målet är att ungdomarna skall få kunskap om och erfarenhet av att driva ett företag och att de under sitt sommarlov skall lära sig om företagande. På så vis skapar de sitt eget **sommarjobb** och behöver inte få ett jobb anvisat genom kommunen. I Sverige är det ju allmän praxis att de kommunala myndigheterna erbjuder ungdomar ett sommarjobb inom ett visst ansvarsområde (t.ex. trädgårdsarbete).

Projektet inleds med en tvåveckors introduktionskurs med en kombination av teori och praktik. Under dessa två veckor får deltagarna bidrag från kommunen. (55–65 SEK per dag). Därefter driver de sitt eget företag i **sex veckor**.

Sommarlovsentreprenörerna får en särskild F-skattesedel från början av juni till slutet av augusti. Vid utgången av augusti likvideras företaget och företagarna lämnar in sin självdeklaration till skattemyndigheterna.

Genom deltagande av rådgivare och handledare från näringslivet, kommunen och andra organisationer säkerställs samspelet med näringslivet och närsamhället.

Kontakt:

Open for business i Västernorrlands län

www.ofb.nu

3. 10. Företagsprogrammet Young Enterprise (Förenade kungariket)

Företagsprogrammet YE har utvecklats genom en **väletablerad landsomfattande nätverksstruktur i Förenade kungariket**. Denna struktur har länge haft ett gott rykte för att kunna **locka in företag i partnerskap med den offentliga sektorn i syfte att skaffa resurser** till finansiering, lokaler, personal och material för genomförandet av sina väldokumenterade och utprovade program. YE-programmets material uppdateras vart tredje år och innehåller både cd-skivor och webbplatsteknik, samtidigt som det fortfarande tar avstamp i tryckt material av god kvalitet.

Programmet har visat att det kan **kopieras** och användas i större skala på nationell nivå, samtidigt som det personliga engagemang för eleverna hålls kvar på **lokal nivå**.

Med företagsprogrammet *Young Enterprise* (för elever mellan 15 och 19 år) får tusentals elever varje år möjlighet att under ett läsår förbereda sig inför arbetslivet och få erfarenhet i att driva sitt eget företag med stöd av **frivilliga rådgivare från näringslivet**. De frivilliga rådgivarna från näringslivet har en central betydelse för hur smidigt och framgångsrikt programmet genomförs, eftersom det är de som vägleder eleverna genom de olika delarna av företagsprocessen.

Eleverna väljer en styrelse bland sina kamrater, skaffar aktiekapital, marknadsför och finansierar en produkt eller tjänst som de själva har valt. När en affärsplan och en marknadsföringsstrategi har lagts fram skall företaget planera hur det kan finansiera inköp av råmaterial och lager. Framställningen av en prototyp avslöjar eventuella praktiska problem och ger en uppfattning om antalet färdiga produkter som kan framställas inom ett bestämt

tidsrum. Driftsavdelningen planlägger produktionen och sammansättningen av produktkomponenterna.

Under året arrangerar YE:s områdeskontor minst en försäljningsmessa och det hålls också större regionala, nationella och europeiska försäljningsmässor. All denna verksamhet ger projektdeltagarna möjlighet att möta deltagare från andra företag och sälja sina produkter på försäljningsmässor. Vid årets slut likvideras företaget och eleverna lägger fram en rapport och företagets bokföring för sina aktieägare. Eleverna får erfarenhet av den riktiga företagsvärlden, tar ansvar och står till svars inför sina aktieägare för hur de drivit företaget.

Kontakt:

Young Enterprise UK

<http://www.young-enterprise.org.uk>/www.young-enterprise.org.uk

4. Genomförande av nuvarande program: spridning, viktigaste hinder, utvärdering

4.1. Elevföretag på olika utbildningsnivåer

På **sekundärnivå** (och särskilt gymnasienivå) används elevföretagsprogrammen i störst utsträckning och det är också där de är som effektivast. Erfarenheterna visar att ett riktigt företag eller ett träningsföretag kan drivas med framgång av en grupp gymnasieelever, som intellektuellt och socialt är redo att ta ansvar för självständigt arbete med ett komplett företagsprojekt. I denna fas behöver ungdomarna komplettera sin inläring av personliga och allmänna färdigheter, t.ex. arbete i grupp, kommunikation och projektarbete, något som de kommer att få användning för senare i yrkeslivet. Det är också vid denna tidpunkt som eleverna börjar överväga sin framtida karriär, och därför kan företag utbildning ha störst inverkan. Slutligen kan ungdomarna på sekundärnivån fortfarande experimentera och göra sina egna erfarenheter (också genom att begå misstag) utan alltför stor press.

Elevföretagsprogram används icke desto mindre med stor framgång på primärnivån och på universitet.

I **primärskolan** genomförs enklare uppgifter och verksamhet, och programmen har en kortare varaktighet (t.ex. 2-3 månader, eller den tid det tar att utveckla ett specifikt projekt). Metoden är mer orienterad mot lekfull inläring med experiment och spel. Det läggs mer vikt vid inställning (arbete i grupp, initiativförmåga osv.) än på affärsekonomiska färdigheter. Redan existerande verksamhet på skolan kan ofta användas (t.ex. att ordna en basar, skaffa pengar till en skolresa osv.) eller också kan elevföretaget organiseras omkring ett bestämt arrangemang (t.ex. försäljning av produkter på en julmarknad). Undervisning ordnas i grundläggande ekonomiska färdigheter t.ex. genom historier, spel och enkla aktiviteter. Barnen blir mer uppmärksamma på hur världen utanför skolan är organiserad. Besök på lokala företag är en del av denna verksamhet. Möten med representanter för näringslivet kan också läggas in i elevföretagsmetoden på denna nivå.

Yggdrasil (återuppbyggnad av en vikingagård) – Grinderskolans företagsprojekt

Grinderskolan i Gråe i Norge är en primärskola i Norges inland. Under den sena järnåldern, dvs. den tidiga vikingatiden i Norge, fanns det en boplats där.

Elever i femte och sjätte klass har rekonstruerat en gård från vikingatiden på skolans område. I byggnaderna återskapar eleverna gemenskapen från vikingatiden, går med vikingakläder och lagar mat med livsmedel från vikingatiden. En del av projektet går också ut på att visa hur man kardar ull och utför andra aktiviteter som visar hur vardagslivet och kulturen såg ut under vikingatiden.

Företagaraspekten består i anförskaffning av kapital bland lokala och nationella institutioner och samtliga deltagares engagemang och samordning. Hela skolan deltar i den pedagogiska delen av projektet. Dessutom engageras lokala företagare, lokala myndigheter, föräldrar samt lokala och nationella museiexperter.

På **universitetsnivå** fokuseras det mer på företagsplanering och generering av företagsidéer. På denna nivå undervisar man i mer teoretiska färdigheter, och företagen styrs mot innovation och kunskapsbaserad verksamhet. Själva studentföretagsverksamheten har inte så stort pedagogiskt syfte och är mer inriktad på att finna riktiga arbetsmöjligheter för studenterna, dvs. att flytta dem till en riktig näringslivsmiljö. På denna nivå kan de studerande helt och

hålllet själva leda inlärningsprocessen, fatta beslut och ta ansvar. De har större frihet att avtala möten med företagshandledare. Programmet är inte lika strukturerat och det förekommer endast få styrda vägledningssessioner. Det betyder samtidigt att den operationella miljön är mindre skyddad och att företagen tar större risker. Studentföretagsprogram på denna utbildningsnivå skall vara ännu mer verklighetstroga och kan ofta utmyнна i etablering av ett riktigt företag. Företagskuvöser kan också hjälpa de studerande att genomföra sina företagsidéer i praktiken.

Junior Enterprises på universitetsnivå – JADE (Europeiska sammanslutningen av juniorföretag)

Juniorföretag är ideella organisationer, som helt leds av studerande som integrerar sin kunskap från universitetet i praktisk företagsverksamhet, genom att driva rådgivande projekt för företag i olika sektorer.

De studerande förvärvar ”mjuka” färdigheter som företaganda, samarbetsförmåga, kreativitet, kunskap om hur man lägger fram projekt och projektledning. Medlemmarna av juniorföretag erbjuder en lång rad tjänster (företagsundersökningar och tekniska undersökningar osv.) för olika företag i alla sektorer.

Möjliga broar och förbindelser

Det skulle kunna byggas broar så att de studerande lättare kan gå från programmen i sekundärskolorna till programmen på universitetsnivå.

Deltagande i ett elevföretagsprojekt i gymnasiet kan vara en mycket effektiv introduktion till entreprenörskapsprogram på de högre utbildningarna, där etableringen av mindre företag – under eller efter utbildningen – helt klart är ett av målen. I dessa program krävs att de studerande lär sig utforma en riktig företagsplan, och de studerande som har deltagit i ett företagsprogram under skoltiden är helt klart bättre rustade för denna uppgift. Vidare kan kontakter med företag som skapades under gymnasietiden vara användbara för studerande på de högre utbildningarna när de inleder forskning och avslutar sina projekt.

Med ett undertecknat intyg om ”framgångsrikt genomförande” från en erkänd företagsutbildning på gymnasienivå kan de studerande ansöka om att delta i en mer avancerad företagsutbildning på ett universitet, förutsatt att dessa institutioner erkänner intygen. Alternativt kunde det hållas ett examensprov, där man testar elevernas förståelse av de grundläggande principerna för hur ett företag skall drivas, och ett intyg om att den studerande klarat provet kunde därefter lämnas till utbildningsinstitutionen.

I **Lettland** får elever som har genomfört ett fullständigt elevföretagsförlopp (från registrering till likvidation) ett *Junior Achievement*-intyg och det har ingåtts avtal med några universitet om att de skall ta hänsyn till detta intyg vid intagningen av studerande.

I **Österrike** genomförs träningsföretagsprogrammet på två ekonomiska universitet och man uppmuntrar företagssamarbete mellan elevstyrda träningsföretag på gymnasie- och universitetsnivå. Dessa universitet erbjuder också grundläggande utbildning för framtida träningsföretagslärare i samarbete med lärarfortbildningsinstitut.

På europeisk nivå har ett samarbetsavtal precis ingåtts mellan två omfattande nätverk, *JA-YE Europe* och *JADE* (samordnare av *Junior Enterprises* på högre utbildningar), som arbetar för att främja elevföretagsprogram på sekundärnivå och på högre utbildningar.

4.2. Hinder och riskfaktorer

Ett av målen med denna undersökning var att kartlägga de viktigaste problem, hinder, svagheter och riskfaktorer som elevföretagsprogrammen kan stöta på. Avsikten är att föreslå en rad åtgärder och riktlinjer som alla relevanta aktörer, såsom offentliga myndigheter, externa projektledare (t.ex. icke-statliga organisationer), skolor, företag och företagssammanslutningar, med fördel kan använda för att ge programmen större verkan, ge dem större spridning i utbildningssystemen och öka antalet inblandade elever.

Med hjälp av en översikt över de flesta existerande elevföretagsprogram i Europa och bedömningar från experter har vi kunnat visa på några av de största hindren för en vidareutveckling av dessa program. De har förtecknats nedan.

a) De **strama ramar** som vissa skolor måste rätta sig efter (bristande flexibilitet)

I vissa fall och i olika grad är det så att skolorna inte har tillräcklig självständighet och självbestämmanderätt (pedagogisk, administrativ, ekonomisk osv.) för att kunna inleda verksamhet utanför kursplanen och/eller skapa förbindelser till närsamhället och aktörer från den privata sektorn såsom företag. Skolan är begränsad till sin egen sfär och kan inte ha kontakter med näringslivet. Skolorna bör ha möjlighet att skapa en inlärningsmiljö som stöder förvärvandet av övergripande färdigheter såsom entreprenörskap. De bör ha tillräckliga resurser när det gäller tid, finansiella resurser och flexibilitet för att koordinera verksamhet med syftet att utveckla elevernas färdigheter. Skolorna bör uppmanas att organisera kurser även utanför de formella undervisningsramarna, då detta skulle ge dem bättre möjligheter att ta fler nya initiativ. Om ett undervisningsprogram inte är en officiell del av kursplanen är skolorna rädda för att använda det. Dessutom får eleverna större självständighet genom att delta i elevföretagsprogram, vilket gör det svårare att kontrollera dem med traditionella undervisningsredskap, ge dem traditionella betyg osv. Om dessa program skall införas kräver det ett mer öppet tänkande och en positiv inställning till företagande bland skolor och lärare.

b) **Finansiering**

Mycket ofta leds dessa program av icke-statliga organisationer och andra organisationer utanför utbildningssystemet, och de äger rum utanför den officiella kursplanen. Detta betyder att det finns behov av tilläggsfinansiering. Exempelvis kan programmen inte alltid betala lärarna för det extraarbete de utför i elevföretagen, eller reseutgifter i samband med deltagande i nationella eller internationella försäljningsmässor osv.

c) **Extraarbete** för elever och lärare

Programmen är mycket krävande för både elever och lärare. Driften av ett elevföretag är en tidskrävande process. En hög motivationsnivå i början av programmet är därför avgörande för hur eleverna klarar sig i och lär sig av programmet. Men det kan vara svårt för eleverna att kombinera arbetet i företagen och de andra ämnena i kursplanen. Då många av lärarna undervisar i flera ämnen har de inte tillräckligt med tid för att undervisa i företagande och etablering och drift av elevföretag. Deltagande i fritidsverksamhet ger eleverna många möjligheter och fördelar, men samtidigt ställs då frågan om tillsyn och försäkring vid sådan verksamhet. Lärarna måste delta i dessa kvällsmöten för att hjälpa eleverna, och dessa möten äger av säkerhetshänsyn rum på skolan.

d) Bristande uppskattning av – och belöning för – lärarnas **extraarbete**

Som nämnts ovan krävs det ofta en extra insats av lärarna vid genomförandet av ett elevföretagsprogram, en insats som går utöver de ordinarie undervisningstimmar. Lärarna har som regel en tung arbetsbörda med många undervisningstimmar. Om deras extra insats inte erkänns och belönas kommer lärarna inte att ha motivation för att engagera sig i denna verksamhet. Därför kan det vara avgörande att man inkluderar elevföretagsprogram i skolans kursplaner.

e) Programmen kräver att lärarna använder **nya undervisningsmetoder**

Om programmen skall genomföras måste lärarna ändra sin traditionella pedagogik. I början förmedlar lärarna grundläggande kunskap och förklarar de viktigaste företagsekonomiska begreppen för eleverna, men deras roll förändras därefter till en roll som projektledare, handledare och tyst observatör. Läraren överlåter ansvaret för beslutsprocessen till eleverna, då det är genom att ta ansvar för sin egen inläring som man tillägnar sig fler färdigheter och kvaliteter inom företagande. Därför skall lärarna väljas ut och utbildas med omsorg. Introduktionsundervisningen bör fokusera på hur man driver ett elevföretag, på pedagogiska metoder baserade på samarbete och projektarbete, och omfatta kunskaper om vilka mål och färdigheter eleverna skall uppnå genom att delta i denna verksamhet.

f) Rekrytering av externa **handledare/frivilliga**

Utveckling av förbindelser med näringslivet såväl som deltagande av mentorer och handledare från lokala företag är viktiga beståndsdelar i framgångsrika elevföretagsprogram i skolorna. Lärarens roll är att hjälpa och stödja eleverna genom de olika stadierna av programmet, men eleverna behöver handledare från riktiga företag, som med sin erfarenhet kan ge mervärde och hjälpa dem att lära sig mer om företagsekonomi och företagande. Det kan ibland vara mycket svårt att finna tillräckligt många handledare från näringslivet, då företagare och näringslivsrepresentanter givetvis har mycket att göra. Särskilt i avsesidliggande områden har skolorna inte så ett stort urval av företagsmentorer som de kunde önska sig. Ett framgångsrikt genomförande av programmen är i hög grad beroende av näringslivsrepresentanternas och de lokala företagens goda vilja och tillgänglighet då de engagerar sig som frivilliga.

g) Bristande **erkännande** bland de andra lärarna och skolledarna

Skolor på alla nivåer och i första ledet skolledare och skoldirektörer, bör erkänna betydelsen för ungdomarna av att utveckla såväl positiva attityder till som färdigheter inom företagande, och erkänna elevföretagsprogrammets effektivitet när det gäller detta. De bör engagera sig i denna nya undervisningsmetod och uppmana lärarna att använda den. Många lärare är motvilliga till att arbeta de många extratimmar som behövs för undervisning i företagande och för elevföretagsprogram i skolorna. Det finns mycket kvar att göra för att se till att all personal accepterar elevföretag som en viktig undervisningsmetod. De offentliga myndigheterna bör spela en mer aktiv roll om detta mål skall nås.

h) Rättsliga och administrativa **hinder**

I en rad länder stöter elevföretagsprogrammen på praktiska svårigheter i form av rättsliga eller byråkratiska problem. Elevföretagens rättsliga status är nämligen inte tydlig och det finns ingen specifik lagstiftning om administrativa förfaranden, inbetalning av skatt och moms, försäkring och ansvar osv. Elevföretag bör rätteligen ses som ett pedagogiskt verktyg och inte åläggas samma administrativa och skattemässiga bördor som riktiga företag, då detta skapar allvarliga hinder för användningen av dem på skolorna. I några länder kan programmen inte

erkänns officiellt, då skattelagstiftningen för företag inte innehåller några undantag för utbildningsprogram (*denna fråga fördjupas ytterligare i avsnitt 6*).

i) Bristande stöd eller acceptans från **de offentliga myndigheterna**

Ett av de största hinder som de nationella experterna har pekat på är otillräckligt stöd från de offentliga utbildningsmyndigheterna (särskilt utbildningsministerier) när det gäller att främja användningen av elevföretagsprogram på skolorna. Eftersom skolorna och lärarna har en viss grad av självständighet när det fattas beslut om vilka kurser som skall erbjudas till skolans elever, och eftersom skolorna och utbildningsväsendet ännu i stor utsträckning inte accepterar entreprenörskap som ett inlärningsmål för skolorna och utbildningsområdet, finns det behov av att övertyga potentiella deltagare och främja denna verksamhet. Därför är det mycket viktigt att utbildningsministerierna spelar en aktiv roll. Det skulle vara ett viktigt steg på vägen om myndigheterna fann en plats i kursplanerna för dessa program – som ett tillvalsämne inom det överordnade målet att skapa en företagarkultur. Om skolorna kunde genomföra programmet inom kursplanen, skulle det öka lärarnas motivation. Om programmet integrerades i kursplanen skulle det också vara möjligt att organisera kursplanen så att det inte innebär alltför stor arbetsbörda för eleverna. Slutligen har de offentliga myndigheterna också ansvaret för oklara rättsliga och administrativa regler, som ibland avhåller många skolor från att genomföra sådan verksamhet (*denna fråga fördjupas ytterligare i avsnitt 6*).

4.3. Kvantitativa uppgifter om genomförandet av programmen

I detta avsnitt och i den efterföljande tabellen finns en **uppskattning av spridningen av elevföretagsprogram i sekundärskolorna** när det gäller utbildningsinstitutionernas engagemang och elevernas deltagande. Dessa uppskattningar är baserade på kvantitativa data som samlats in under de externa experternas ansvar. I vissa länder fanns denna typ av information inte tillgänglig för samtliga program. Även i dessa fall togs de flesta existerande verksamheter och de kvalitativt största med i undersökningen. Då de tal som dessa uppskattningar är baserade på inte omfattar alla existerande program i Europa, är talen för programmets spridning och i synnerhet elevdeltagandet sannolikt undervärderade. Därför skall de vägledande talen betraktas som en uppskattning så nära verkligheten man kan komma på grundval av tillgängliga uppgifter.

Elever som deltar i elevföretag utgör fortfarande en minoritet. Under läsåret 2003-2004 deltog i de flesta länder mindre än 1 % av det samlade antalet elever i sekundärskolan i denna verksamhet. De länder som hade den högsta deltagarprocenten (över 2 %) var **Irland, Litauen, Österrike, Förenade kungariket och Norge**.

Man uppskattar att **minst 200 000 elever** i sekundärskolorna (men det faktiska talet är sannolikt högre) varje år deltar i dessa program i EU-25 och Norge. Detta tal baserar sig på ett urval av de mest spridda programmen i varje land bland de program som finns i förteckningen i *bilagan*.

Eleverna bör dock inte påtvingas programmen, utan dessa bör ”säljas” till eleverna och spridas, så att alla intresserade kan delta. Därför är det troligen på lång sikt viktigare att ha ett stort antal skolor som beslutat sig för att erbjuda eleverna denna möjlighet.

De länder som tycks ha den största spridningen av dessa program i sekundärskolorna (det uppskattas att mellan 40 och 50 % av skolorna deltar) är **Irland**, där det finns många olika elevföretagsverksamheter, varav de flesta äger rum inom ramarna för program som är integrerade i den officiella kursplanen, och **Förenade kungariket**, där särskilt *Young*

Enterprises har en lång och väletablerad tradition. Efter dessa två länder finns det länder där det uppskattas att ca 30 % av sekundärskolorna erbjuder elevföretagsprogram, nämligen **Belgien, Luxemburg och Norge**. I alla övriga länder uppskattas antalet deltagande skolor ligga mellan 3 % och 15 %. Även de lägsta talen för skolornas deltagande skulle dock stiga till mellan 10 och 20 %, om man bara såg på **högre sekundärnivå** (gymnasiutbildningarna).

I alla länder (med undantag av **Norge**) deltar en stor majoritet av eleverna i verksamheten på **högre sekundärnivå** (gymnasiet). I några länder erbjuds elevföretagsprogram inte alls på sekundärskolans lägre stadium.

Vad beträffar användningen av programmen i **allmän sekundärutbildning** i motsats till **specialiserad sekundärutbildning** (yrkesskolor, tekniska skolor och handelsskolor) är bilden rätt blandad med länder som **Tyskland** och **Sverige**, där deltagandet är betydligt högre i den allmänna utbildningen och andra, t.ex. **Österrike** och **Tjeckien**, där förhållandet är omvänt.

De begränsade uppgifter som finns om **könsbalansen** i deltagandet visar en god fördelning mellan pojkar och flickor. Det finns till och med några fall där det är flest flickor som deltar (t.ex. *Junior Achievement Company Programmes* i **Estland** och **Lettland**, där flickorna utgör över 60 % av alla deltagare).

Det finns för närvarande inga program baserade på elevföretagsmetoden i **Grekland** och **Turkiet**. Från och med läsåret 2005–2006 (*jfr avsnitt 6.1.*) kommer dock ett större initiativ att lanseras i **Grekland**. I **Turkiet** har man inlett förberedande undersökningar i syfte att inarbeta elevföretag i kursplanerna på yrkesutbildningar, där man använder resultaten från denna rapport.

Det fanns inga kvantitativa uppgifter för **Spanien, Italien, Nederländerna, Rumänien** och **Slovakien**.

TABELL: UPPSKATTAD SPRIDNING AV ELEVFÖRETAGSPROGRAM I SEKUNDÄRSKOLOR

	Belgien ⁸	Belgien ⁹	Tjeckien	Danmark	Tyskland	Estland	Frankrike	Irland	Lettland	Litauen	Luxemburg	Ungern	Österrike	Polen	Finland	Sverige	Förenade kungariket	Norge
Uppskattad andel sekundärskolor som deltog under 2003/2004 (nedre + övre, alla typer av sekundärskolor) i procent	20–25 %	25–30 %	3–5 %	3–5 %	5–10 %	5–10 %	3–5 %	40–50 %	5–10 %	5–10 %	25–30 %	15–20 %	10–15 %	5–10 %	3–5%	10–15 %	40–50 %	30–40 % ¹⁰
Antal elever som deltog i ett utvalt antal program under 2003/2004 ¹¹	1 500	4 989	6 375	1 271	10 532	504	4 432	13 656	685	2 450	168	5 470	16 300	19 913	1 199	10 050	45 982	45 592

⁸ Uppgifter för den fransktalande delen.

⁹ Uppgifter för den flamländsktalande delen.

¹⁰ Denna procentandel är beräknad utifrån det samlade antalet primär- och sekundärskolor, eftersom det också finns elevföretag i primärskolan, och i det norska systemet är primär- och sekundärskolorna ofta kombinerade. Procentandelen skulle förmodligen vara höger om man uteslutande tog med sekundärskolorna.

¹¹ Dessa tal har tagits från ett urval av de mest spridda programmen i varje land bland de program som förtecknats i bilagan.

4.4. Utvärdering och effekt

Detta avsnitt innehåller en översikt över de redskap som för närvarande används för **utvärdering** av programmens kvalitet och effektivitet, och över föreliggande forskning för att mäta programmens slutliga **effekt**.

– *Utvärdering av programmen*

Vid alla utvärderingar av elevföretagsprogram skall följande kriterier mätas eller bedömas:

- a. Den kompetens som eleverna har tillägnat sig.
- b. Elevernas inställning och avsikter när det gäller entreprenörskap.
- c. Elevernas uppfattning om programmet.

Inte alla elevföretagsprogram blir föremål för en regelrätt utvärdering, även om man i de flesta fall samlar in feedback från lärare och elever under programmets gång och/eller vid dess avslutning. Detta kan betraktas som den enklaste och mest allmänna utvärderingsformen, och den genomförs på följande vis:

- Eleverna skriver en **självutvärdering** med hjälp av frågeformulär.
- Eleverna utarbetar dokument och **rapporter** under projektets gång, som utvärderas av lärare, företagshandledare eller personal från den organisation som samordnar programmet.
- Lärare och företagshandledare bedömer elevernas och elevföretagens **prestationer**.
- **Lärarna** fyller i frågeformulär.

Några program kombinerar två utvärderingsformer, nämligen en generell undersökning på grundval av ett frågeformulär som eleverna utarbetat, och en skriftlig rapport där eleverna ombeds utvärdera sin specifika erfarenhet för att man skall få en mer kvalitativ utvärdering.

Då läraren i dessa program uppträder som en projektledare som följer de olika stegen i elevföretagets verksamhet, stöder eleverna samt ger hjälp och råd under hela processen, kan **läraren/utbildaren** göra en direkt och omedelbar utvärdering på grundval av sina löpande observationer: hur utför eleverna uppgifterna, vilken initiativförmåga visar de, hur löser de praktiska problem osv.

En **undersökning** bland de deltagande eleverna skall helst genomföras både vid verksamhetens start och avslutning, så att man kan mäta förändringar när det gäller elevernas inställning och nya färdigheter (både allmänna och företagsrelaterade). Vissa program genomför regelbundet telefonintervjuer med ett antal elever i slutet av varje läsår.

En användbar åtgärd som kan föreslås som ett sätt att maximera utvärderingsresultaten, är att man jämför undersökningar som fokuserar på hur eleverna tillgodogör sig ny kompetens och ändrar sin inställning till företagande, med uppgifter från kontrollgrupper av elever som **inte deltagit** i elevföretagsprogram. Detta framhäver mervärdet för de elever som deltagit i aktiviteten.

Program som genomförs inom den **nationella kursplanen** utvärderas oftast mer regelbundet, t.ex. genom prov (som i **Österrike**, där programmen är en del av den avslutande examen på nationell nivå), eller offentliga inspektörers utvärdering av undervisningskvaliteten och inläringen i skolorna (t.ex. i **Irland**).

En utvärdering genomförs normalt av de samordnande organisationerna i samband med landsomfattande tävlingar om det bästa elevföretaget. Mer generellt genomförs viss utvärdering av förfarandena av de samordnande organisationer som analyserar de kvantitativa och kvalitativa uppgifterna.

Följande utvärderingsredskap används i mindre utsträckning:

- **Examensprov** vid programmets slut.
- Utvärdering som utförs av ett **oberoende** organ eller kommitté.
- **Fokusgrupper** som ordnas vid programmets avslutning.

Ett **examensprov** vid programmets slut skulle kunna genomföras mest effektivt genom praktisk verksamhet, dvs. att eleverna deltar i en företagsdag eller en fallstudie vid programmets avslutning, där de konkret kan använda de färdigheter och begrepp de har lärt sig. Samtidigt kan deras beteende utvärderas. Eleverna kan t.ex. arbeta i ett virtuellt företag en hel dag, där de skall syssla med omfattande företagsscenarioer och entreprenörsutmaningar, utföra olika uppgifter och transaktioner för att därigenom visa upp sina färdigheter och att de har lärt sig att driva ett företag.

Young Enterprise International Examination genomförs av *International Examinations* vid **Cambridge University**. Genom detta examensprov mäts kunskap och färdigheter som de studerande har förvärvat genom deltagande i företagsprogrammet *Junior Achievement – Young Enterprise*. Denna examen är baserad på en fallstudie av ett fullständigt fiktivt elevföretag som sänds till eleverna före själva examensprovet. De studerande kan därefter tillsammans med de andra studerande och företagsrådgivarna diskutera sina egna företagserfarenheter och jämföra dem med det scenario de fått att studera. Examensprovet skall mäta vad en studerande har fått ut av företagsprogrammet, och är baserad på de nyckelfärdigheter som alla deltagare skall utveckla. Det är en frivillig examen som är öppen för alla deltagare i *JA-YE Europe*-nätverket i alla länder. Examen ger ett överripande erkännande av vad de studerande åstadkommit genom ett intyg som uppfyller en internationellt erkänd standard.

Ett annat nyttigt utvärderingsredskap är **fokusgrupper**, där lärare och elever i detalj kan diskutera och analysera programmets styrkor och svagheter, problem som eleverna stött på och de färdigheter de har uppnått. Fokusgrupper kan bildas både före deltagandet i programmet och vid avslutningen av det (denna strategi används t.ex. i **Irland** i samband med såväl elevföretagsprogrammet *Get up and Go* under övergångsåret som företagsprogrammet *Junior Achievement*).

En metod som bör framhåvas – men som dock inte är den vanligaste – är att låta externa experter göra en oberoende utvärdering av programmet.

Det europeiska nätverket av träningsföretag, EUROOPEN, genomför ett program som leder fram till **kvalitetsintyget EUROOPEN**, där gemensamma regler för utvärdering av virtuella företag fastställs. Arbetet med att fastställa kvalitetskriterier på europeisk nivå stöddes av kommissionen genom Leonardo da Vinci-programmet¹².

En **effektiv utvärdering** av elevföretagsprogram i skolorna medverkar till att ge framgångshistorier positiv uppmärksamhet och gör att man kan kartlägga problem och utarbeta planer, så att upptäckta svagheter elimineras. I utvärderingsprocessen bör skollärdningen försöka vara lyhörd för synpunkter och uppfattningar som uttrycks av deltagarna i

¹² Fler uppgifter kan hittas i "Analysis and development of minimum quality criteria" på EUROOPEN:s webbplats: www.europen.info/leonardo.

elevföretagsprogrammen såsom elever, koordinators av elevföretag, lärare, frivilliga från företag och närsamhälle, föräldrar och samordnande organisationer.

– *Programmets effekt*

De viktigaste indikatorerna för analys av programmets effekt är

- a) den **inställning** till entreprenörskap som eleverna utvecklat, och
- b) antal elever som **etablerar ett företag** efter sina studier.

När det gäller den andra indikatorn kunde forskning i allmänhet visa hur och i vilken grad programmen varit **nyttiga för eleverna efteråt**. Utöver antalet elever som etablerar ett företag kunde uppgifter tillhandahållas om tidigare elevers senare karriärer, t.ex. vilken typ av arbete de har, och anställningsfrekvensen. Det är viktigt att jämföra dessa uppgifter med uppgifter för elever som inte har deltagit i programmen.

För närvarande **forskas det inte tillräckligt** i Europa om elevföretagsprogrammets effekter för eleverna. Man har hittills genomfört mycket få undersökningar. Dessa undersökningar har gjorts på nationell nivå och de har rört specifika system.

Det begränsade materialet **stöder** dock programmets effektivitet när det gäller att främja företagarkultur bland ungdomar på ett märkbart sätt.

År 2002 genomförde **Ung företagsamhet i Sverige** en **undersökning** om de elever som hade deltagit i organisationen **Ung företagsamhets** elevföretagsprogram sedan 1980¹³. Slutsatsen var att **7 % av de elever som deltog i undersökningen fortfarande drev ett företag** medan **13 % av dem vid någon tidpunkt hade startat eget företag**. Antalet hade tendens att stiga med åldern. **I gruppen av 29-åringar och äldre steg antalet till 19 %**. Över åren har tidigare elever via sina egna företag anställt 16 000 personer.

De flesta av eleverna (87 %) menade att de genom att delta i programmet hade fått större kunskap om hur man driver ett företag och ökat sin förmåga att lösa problem. De nämnde dessutom att de hade fått mer personligt självförtroende och att de hade blivit bättre på att arbeta tillsammans med andra.

En undersökning som senare genomfördes av **Ung företagsamhet i Norge**¹⁴ visade liknande resultat. 9,7 % av ungdomarna som deltog i programmet hade startat eget företag efter avslutad **högre sekundärutbildning** (gymnasiet), och **20,5 % av de svarande mellan 25 och 34 år hade startat ett eget företag**. Det jämförbara talet på nationell nivå i Norge för 25-34-åringar beräknades till 4,5 %¹⁵.

Den norska undersökningen visar att 30 % av dem som etablerade ett eget företag efter avslutad gymnasieutbildning är kvinnor, och att 50 % av företagsledarna är kvinnor. I Norge utgör kvinnor 19 % av alla företagsägare, 11,3 % av styrelseordförandena och 16,5 % av direktörerna. Detta visar att elevföretagsprogram också kan påverka antalet kvinnor på topposter till det bättre. Programmen tycks ha ett positivt inflytande på lika möjligheter för män och kvinnor när det gäller ledande positioner i företagen.

Programmets inflytande bekräftas av en nyare undersökning (offentliggjord 2005), där etableringstalet för tidigare elever i åldersgruppen 29 år och uppåt fastställs till 26,6 %¹⁶.

¹³ Ung företagsamhet, "What has happened afterwards?". 2002, CMA – Centre Market Analysis AB.

¹⁴ "What happened later?". 2003, M. Luktavslimo.

¹⁵ Kolvereid & Alsos, siffror från 1997.

¹⁶ M. Haugum, *Ungdomsbedrifter og entreprenørskap 2005*. Nord-Trøndelagsforskning, Steinkjer.

Totalt 16,6 % av de svarande som hade deltagit i elevföretagsprogrammet hade etablerat ett eller flera företag (mot 9,7 % i den föregående undersökningen).

I **Belgien** visade resultaten av en undersökning som genomfördes i den flamländsktalande delen¹⁷ med elever som de senaste tre åren hade deltagit i elevföretagsprogram, att 9 av 10 ungdomar hade en mycket positiv inställning till näringslivet, och att 1 av 5 gärna ville starta eget företag inom de närmaste fem åren.

I **Tyskland** visar resultaten av en intern utvärdering bland deltagare i JUNIOR-projektet under läsåret 2003/2004 att över 80 % av ungdomarna anser att de har fått bättre förståelse för ekonomi och entreprenörsfrågor, och att 1 av 3 kunde tänka sig att starta eget företag.

JADE (The European Confederation of Junior Enterprises) genomförde en pilotundersökning¹⁸ om utvecklingen av företaganda och självförtroende hos ungdomar som deltog i *Junior Enterprises* inom högre utbildning. Undersökningen visar att 80 % av de utfrågade visade att de hade förmåga att tro på sig själva, 98 % visade förmåga att företa ändringar och 79 % visade förmåga att utveckla kreativitet. I det hänseendet tycks deltagarna fullt ut ha skaffat sig entreprenörsegenskaper som passar in i profilen för företagsledare.

Junior Achievement – Young Enterprise Europe genomförde en undersökning kallad ”*Enterprise 2010 – the next Generation*”¹⁹. I undersökningen blev 10 000 elever i sekundärskolan, både deltagare och icke-deltagare i *JA-YE*-programmet, utfrågade om sin inställning till entreprenörskap. I undersökningen jämförs resultaten från 26 länder och en ny rapport skall sammanställas vart tredje år. De första resultaten visar att 77 % av de elever som har deltagit i entreprenörskapsprogram betraktar egenföretagande som en möjlig karriärmöjlighet, och att ungdomar som inte har deltagit i entreprenörskapsutbildningar är betydligt mer motvilligt inställda till att överväga egenföretagande.

¹⁷ VLAJO, 2001.

¹⁸ Professor Renaud Redien-Collot, Advancia Paris och Mojca Jesenovec, Senior Project Manager, JADE www.jadenet.org.

¹⁹ Slutresultaten föreligger från oktober 2005 på: www.ja-ye.org.

5. Elevernas framgångshistorier

➤ *Miera – Bananstativ (Belgien)*

En grupp på sex elever, som alla var kända skolkare, startade ett elevföretag vid namn ”Miera” under uppsyn av sin lärare på Vti Mariendaal Instituut i Diest i Belgien. Gruppen blev mycket motiverad och använde till och med sin fritid till företaget och till att framställa sin produkt, bananstativ.

Innan de startade företaget hade ungdomarna varken självförtroende eller självrespekt och betraktade sig som marginella i samhället. På grund av sin erfarenhet med det unga företaget började de upptäcka sina egna färdigheter och talanger och fick så småningom tillbaka självförtroende och självrespekt. Dessutom ändrades deras förhållande till läraren positivt, från lärare till handledare/rådgivare. Två från gruppen startade ett eget, mycket framgångsrikt företag (takkonstruktioner D'Hondt).

➤ *ALCA Bohne GesmbH – Kaffe och te (Österrike)*

I Österrike är ”ALCA Bohne GesmbH” ett träningsföretag som handlar med kaffe och te. Företaget grundades 1993 och finns på en handelsskola i närheten av Salzburg (Neumarkt am Wallersee). Eleverna är i åldrarna 17–18 år. Arbetet med träningsföretaget genomförs under det fjärde året av en femårig yrkesutbildning.

Under tidigare läsår får eleverna undervisning i en rad relevanta företagsekonomiska ämnen, så att de kan anta utmaningen med träningsföretaget. ALCA Bohne uppvisar optimala resultat. Det är en pålitlig partner på den nationella marknaden för träningsföretag med ca 950 konkurrenter. Företaget är en referens i träningsföretagstävlingen i Österrike. Träningsföretaget – både elever och lärare – har tillhandahållit högkvalitativt undervisningsarbete under lång tid. Även om företagets personal (eleverna) byts ut varje år, håller verksamheten sin egen höga standard och visar att program av typen elevföretag har inflytande på undervisningens kvalitet. ALCA Bohne samarbetar med två riktiga partnerföretag, som har stött elevföretaget genom alla år och själva använder sig av elevernas kompetens.

➤ *S4S – Die Spielmaschine (Tyskland)*

I Tyskland grundades JUNIOR-företaget S4S – *Students for Students* (elever för elever) – i oktober 2002. Företagets produkt var *Spielmaschine* (spelautomat), en samling om 166 spel för gruppmöten, seminarier och födelsedagsfester. Varje spel är kategoriserat, bedömt efter särskilda kriterier och utrustat med multiplexinformation. Produkten har utvecklats av eleverna själva och blev färdig i februari 2003. Företaget lyckades sälja över 580 exemplar av produkten, och fick ett överskott på nästan 5000 euro och en vinst på nästan 2000 euro, vilket utgör en ökning av aktievärdet på omkring 256 %. Som i varje JUNIOR-företag delade eleverna upp sitt arbete i fyra avdelningar, nämligen administration, marknadsföring, produktion och ekonomi.

Marknadsföringsavdelningen genomförde en undersökning i början av projektet och var ansvarig för press och PR, som var mycket framgångsrika områden – med tv- och radioinslag och många tidningsartiklar. Marknadsföringsavdelningen fann också olika sätt att sälja produkten på, t.ex. på mässor, i samarbete med ett annat JUNIOR-företag och på Internet. Produktionsavdelningen var inte bara ansvarig för produktionen av *Spielmaschine*, utan skulle också finna det mest kostnadseffektiva sättet att trycka produkten.

Samtliga elever framhävde fördelarna med erfarenheten: en realistisk inblick i yrkeslivet, större kännedom om ekonomiska ämnen, bättre personliga färdigheter och bättre förmåga att samarbeta med andra. Några elever fortsatte verksamheten efter att JUNIOR-företaget hade trätt i likvidation.

➤ ***R@ - Datormus (Estland)***

I Estland organiserades elevföretaget R@ under 2003/2004 på en gymnasieskola i en liten by. Elevföretaget fungerade som en aktivitet utanför kursplanen.

Elevföretaget producerade en tygklädd datormus som liknade en leksak. Med en god försäljningsstrategi blev elevföretagets produkt snabbt känd och populär i Estland och företaget nämndes i många tidningsartiklar.

Några av eleverna har nu avslutat sina examina på gymnasieskolan och studerar nu alla på högre utbildningsinstitutioner. De har planer på att starta sitt eget företag.

Detta exempel är mycket viktigt i Estland, då arbetslösheten är hög i de små byarna i södra Estland, och då företagarlusten inte är särskilt utbredd här. Det är till och med svårt för eleverna att finna en lokal företagskonsulent. Alla deltagarna i gruppen hävdar att de har fått ett nytt sätt att tänka – de uppfattar entreprenörskap som en viktig möjlighet i sitt liv. De är också villiga att främja elevföretag som ett viktigt undervisningsverktyg. Efter deras framgång och mediernas uppmärksamhet har elevföretag blivit mycket populärare bland elever och föräldrar.

➤ ***”School Days” – Skolans årsbok (Irland)***

I Irland är ”School Days” ett exempel på ett riktigt elevföretag etablerat av 16 elever på ett flickgymnasium i Dublin som en del av elevföretagsprogrammet ”Get up and Go” på övergångsåret.

Nyligen önskade eleverna i sista årskursen en årsbok över sitt sista läsår. De bad eleverna på övergångsåret att göra en till dem som en del av elevföretagsprogrammet. Efter några få möten och en del marknadsundersökningar beslutade man att det var en god idé, och att det var möjligt att förverkliga den. Elevföretagets mål var att framställa en sammanfattning av läsåret 2003/2004 i form av en 32-sidig färgbildsbok på glansigt papper i A4-storlek.

Genom reklam, sponsring och försäljning av produkten fick eleverna en vinst på 3 600 euro. Eleverna fick möjlighet till direkta erfarenheter av planering, etablering och drift av ett företag. Idéutformning och företagsplanering var de viktigaste beståndsdelarna i den process som gav eleverna möjlighet att upptäcka vilka första etapper man vanligtvis måste gå igenom vid utformning och utveckling av idéer till nya företag.

➤ ***PreSnatch – säkerhetskroken Preventor (Sverige)***

I Sverige hade elevföretaget *PreSnatch* som idé att erbjuda en lösning på problemet med gäster som blir bestulna på sina väskor/handväskor på offentliga ställen t.ex. kaféer, restauranger och hotell, för att därigenom skapa säkra och behagliga förhållanden för gästerna. ”*Presnatch*” har framställt en nyskapande krok, som hindrar att handväskor blir stulna på restauranger och barer. Företaget hade ett nära samarbete med den svenska polisen. Företaget utvecklar, designar, marknadsför och säljer produkten *Preventor*. Säkerhetskroken fästs under bordet vid varje stol på kaféer, restauranger och/eller på hotell. Gästerna kan sedan hänga sina väskor på kroken. *Presnatchs* produkt betyder att gästerna inte behöver sitta med väskorna i knäet, vilket skapar ökad bekvämlighet.

För att tillförsäkra sig rätten till produktdesignen ansökte eleverna hos Patent- och registreringsverket om ensamrättigheterna till *Preventor*.

Presnatch opererar på en ständigt växande marknad. Företagets produkt är för närvarande unik i Sverige. Därför är företagets mål att växa snabbt, innan det kommer konkurrenser på marknaden. Då det fortfarande finns en stor potential på marknaden har eleverna beslutat sig för att fortsätta företagets verksamhet samtidigt med sina universitetsstudier.

➤ ***Dogbag - Miljövänliga hundpåsar (Norge)***

Fem flickor på gymnasiet startade ett företag med namnet *Dogbag*, som skulle utveckla en miljövänlig hundpåse. Traditionella hundpåsar har den nackdelen att de skall omsluta ett organiskt material, men själva hundpåsen bryts inte ner, vilket skapar miljöföroreningar. Flickorna gjorde efterforskningar och fann ett miljövänligt plastmaterial, som bryts ner efter ca fyra dagar.

Efter att ha fått lån till den första investeringen kontaktade de ett lokalt företag, som producerade 1 000 rullar av dessa hundpåsar. Påsarna började säljas i en av de stora stormarknaderna i området. Stormarknadskedjan tyckte idén var så intressant att de slöt ett avtal med elevföretaget om ensamrätt till försäljningen. De upptäckte snabbt att 1 000 rullar inte var tillräckligt, och var tvungna att tillverka fler.

6. Ramvillkor, stöd och betydelsen av offentlig politik

6.1. Finansieringskällor och stöd från den privata sektorn

Elevföretagsprogram **drivs** oftast av **externa organisationer** (t.ex. icke-statliga organisationer) och inte av själva utbildningssystemet, även om programmen ofta får betydande stöd från den offentliga sektorn. Just av denna orsak och eftersom programmen ibland äger rum utanför skolornas officiella kursplaner, har de **otillräckliga ekonomiska resurser**.

Elevföretagens verksamhet är mycket ofta baserad på ett **starkt engagemang från den privata sektorn**, i form av ekonomiskt stöd eller naturaförmåner. Beroende på land och specifikt program kommer de disponibla **finansiella resurserna** i vissa fall främst från den **offentliga** sektorn (så är t.ex. fallet i **Österrike, Frankrike och Norge**). I andra fall kommer resurserna övervägande från den **privata** sektorn (t.ex. i **Tjeckien, Lettland, Nederländerna och Polen**). En översikt över finansieringskällorna visar på många olika situationer och lösningar när det gäller de finansiella resursernas ursprung för denna typ av program. För det mesta kommer en stor andel (t.ex. 80 % eller mer) av stödet antingen från den offentliga eller från den privata sektorn, medan det endast i få fall tycks finnas en mer jämn fördelning mellan de två sektorerna (t.ex. i **Danmark, Irland och Sverige**). Denna situation kan vara en antydning om att det är svårt att kombinera offentlig och privat finansiering.

Som en del av den offentliga finansieringen kan **resurser från EU** ha en avgörande betydelse för utvecklingen av denna verksamhet, särskilt via **Europeiska socialfonden (ESF)** och program som *Leonardo da Vinci*. I **Frankrike** t.ex. är ESF:s stöd ett värdefullt bidrag för att påskynda anpassningen av yrkesutbildningarna till den nya ekonomiska och sociala kontexten. Tack vare det finansiella bidraget från ESF är det möjligt att bevilja systematiskt stöd för att skapa förbindelser mellan skolor och företag och utveckla företagarprojekt i Frankrike, även projekt med elevföretag, på yrkesskolor och tekniska skolor på sekundärnivå²⁰.

Också i **Grekland** är ett av de viktigaste projekten inom det operationella programmet för utbildning att upprätta virtuella företag i tekniska skolor på gymnasienivå och skolor för grundläggande yrkesutbildning. I det antagna konceptet för virtuella företag tar man redan hänsyn till definitionen av elevföretag i denna rapport. Från och med läsåret 2005/2006 kommer alla tekniska skolor att ha möjlighet att delta under en tvåårsperiod.

När det gäller den privata sektorn kommer de finansiella resurserna huvudsakligen från individuella **företag, fonder och företagsorganisationer**. **Bankerna** spelar en viktig roll i många länder. I vissa fall finansieras huvuddelen av **deltagaravgifterna** av skolorna och eleverna.

Utöver ekonomiskt stöd är emellertid **bidrag i naturaförmåner** från näringslivet lika viktiga, eller kanske viktigare. Dessa bidrag kan ges i form av tillhandahållande av expertis och kunskap vid organisationen av program, direkt deltagande genom företagsrådgivare, konsulter eller mentorer, specifik utbildning av lärare, fri tillgång till företagets lokaler, hjälp till anordnande av arrangemang såsom försäljningsmässor osv.

Av särskilt stor nytta för programmen är möjligheten att utnyttja ett stort utbud av **företagsrådgivare** som bidrar med sin expertis, ökar eleverna intresse för näringslivet och deltar direkt i program som specialister.

²⁰ Översyn av ESF:s program för perioden 2004-2006. AXE 3 – *Mesure 4 : Faciliter le passage de l'école au travail* (Åtgärd 4: Underlätta övergången från skola till arbete).

Det skall understrykas att elever som har deltagit i elevföretagsprogram kan vara ett enastående **rekryteringsunderlag** för företagen, då de har skaffat sig direkt företagserfarenhet och en rad färdigheter som kan vara särskilt nyttiga i en dynamisk organisation. Det är ofta ett viktigt argument när företagen engagerar sig i dessa program.

- I **Tyskland** sponsras JUNIOR-programmet av försäkringsbolaget *Gothaer* sedan 1997. Försäkring är i sig ett viktigt område för de deltagande eleverna och deras företag. *Gothaer* tillhandahåller en kommersiell ansvarsförsäkring för varje elevföretag samt en produktansvars- och olycksförsäkring. Denna försäkring är ett tillägg till skolornas vanliga försäkring. Med dessa försäkringar vill *JUNIOR* försöka undvika att elevföretagen bär ansvar för onödiga risker. Dessutom ställer *Gothaer* såväl en rad konsulter vid seminarier som examinatoreer till elevföretagstävlingar till förfogande, och bistår företagen när det gäller kontakter med allmänhet och medier.
- I **Spanien** spelar banken *Cajastur* en mycket viktig roll i *Empresa Joven Europea-programmet (EJE)*. Banken erbjuder räntefria lån till elevföretagen, ger dem möjlighet att öppna bankkonton och avkräver dem betydligt lägre bankavgifter. Elevföretagen avtalar möten med direktören för den lokala banken när de ansöker om lån. De skall framlägga en affärsplan som går igenom i detalj på mötet.
- I **Sverige** har *Ung företagsamhet* utarbetat en modell för samarbete mellan organisationens finansierare och partner. Alla dess regionala kontor i Sverige arbetar efter denna modell. Målet är att tydliggöra vad finansierarna får när de stöder *Ung företagsamhet*. Modellen är uppdelad i guld-, silver- och bronspartner, och fördelarna för sponsorerna varierar från att få en stor logo på allt nationellt presentations- och informationsmaterial från *Ung företagsamhet* till partnerns möjlighet att använda *Ung företagsamhet*-logon i sin egen marknadsföring.

6.2. Ramvillkor och stöd från den offentliga sektorn

Integration i kursplanen

Elevföretagsverksamhet kan genomföras antingen inom skolprogrammet eller som en aktivitet utanför kursplanen. Medan man i några länder erbjuder båda lösningarna, äger programmen i andra länder huvudsakligen rum inom skolans program (som i **Tjeckien, Finland, Irland, Österrike** och **Norge**) eller huvudsakligen utanför skolan (som i **Belgien**²¹, **Estland, Tyskland** och **Sverige**). Elevföretag kan alltså genomföras under de ordinarie undervisningstimmar eller som aktivitet efter skoltid eller verksamhet utanför skolan, vilket betyder att eleverna genomför sitt företagsprojekt efter lektionerna. I de flesta fall används båda tillvägagångssätten, men i länder som **Belgien** (den fransktalande delen), **Estland** och **Luxemburg** äger elevföretagsprogram i huvudsak rum utanför skolans undervisningstimmar. När verksamheten uteslutande genomförs på fritiden är en av de största nackdelarna att lärarna måste avsätta extra tid till programmet och inte alltid blir belönade för sitt extraarbete.

Även om elevföretagsprogram i många eller kanske till och med de flesta fall genomförs inom skolans kursplan, **erkänns** eller **främjas** de inte i tillräckligt hög grad av utbildningsmyndigheterna, och det är därför **svårt att integrera dem** i de officiella kurserna. De praktiska problemen med genomförandet av dessa program är förbundna med kraven på att man skall uppfylla kursplanens mål i varje enskilt ämne, alltför omfattande kursplaner och

²¹ Den fransktalande delen.

bristande antal timmar för att gå på djupet med innehållet, problem med att anpassa en ämnesövergripande metod i vissa program, och sist men inte minst bristande motivation bland lärarna.

En viss brist på flexibilitet kan orsaka problem i särskilda fall, men den generella hållningen i samtliga länder är dock att **skolorna är tillräckligt självständiga** för att genomföra elevföretagsprogram antingen som ett ämne i kursplanen eller som en aktivitet utanför den. Ett av de största hindren är **skolornas och lärarnas tvekan** inför att engagera sig när utbildningsmyndigheterna inte stöder, rekommenderar eller erkänner programmen.

När de nationella eller regionala myndigheterna officiellt inkluderar elevföretagsprogram som ett **valfritt ämne i de etablerade kursplanerna** inverkar detta positivt på programmets spridning och framgång, då bl.a. lärarnas motivation ökas och det ställs ett tillräckligt antal undervisningstimmar till förfogande. Eleverna måste dock ofta räkna med en viss andel **extraarbete** och arbete utanför skolan, särskilt när de driver elevföretag som sysslar med riktiga produkter eller tjänster.

Formellt erkännande av dessa program i den nationella kursplanen finns oftare på **yrkesutbildningarna** på sekundärnivå, där eleverna oftare sysslar med virtuella firmor eller träningsföretag än med riktiga företag (t.ex. i **Österrike, Tjeckien och Finland**). I enstaka fall erkänns eller rekommenderas elevföretagsprogram i den nationella kursplanen för undervisningen på skolornas allmänna sekundärstadium (t.ex. i **Irland, Lettland och Norge**).

- I **Irland** är företagutbildning integrerad i kursplanen för *Senior Cycle* inklusive övergångsåret, den yrkesinriktade avgångsexamen och den allmänna avgångsexamen. Vart och ett av dessa program kan ha elevföretag som en del av kursplanen.
- I **Lettland** skall eleverna i entreprenörskapsdelen av de grundläggande ekonomiska och kommersiella studierna lära sig att utarbeta en affärsplan, vilket de kan göra genom att arbeta i ett elevföretag.
- I **Norge** omfattas elevföretag och entreprenörskap av kursplanen för praktiskt projektarbete som ett tillvalsämne på lägre sekundärnivå (i åttonde till tionde klass). Det rör sig om minst 228 timmar fördelat på 3 år. Eleverna kan välja mellan detta ämne eller ett andra främmande språk. Från och med 2006 när ett andra främmande språk blir obligatoriskt, kommer praktiskt projektarbete att erbjudas som ett separat ämne som eleverna kan välja.

På regional nivå finns det exempel i **Tyskland**, där delstaten Baden-Württemberg har accepterat JUNIOR-programmet som ett projekt i elfte till trettonde klass, och i delstaten Bayern, där eleverna i tionde klass från och med 2005/2006 kan välja "etablering av ett elevföretag" som tillvalsämne. I Asturien i **Spanien** har programmet *Empresa Joven Europea* inarbetats i den regionala kursplanen för sekundärskolorna.

I detta sammanhang är experterna eniga om att elevföretagsverksamhet bör vara ett **tillvalsämne inom ramarna för kursplanen**, även om utbildning för entreprenörskap som ett överordnat mål bör inarbetas uttryckligen i kursplanerna. Programmen skall ha en en rättslig grundval för sitt genomförande, samtidigt som skolorna bör ha olika möjligheter och fritt kunna bestämma om de önskar integrera verksamheten i sitt program. Elevföretagsverksamhet bör därför inte vara ett krav, men tydligt rekommenderas. Användningen av programmen bör vara högt prioriterad på den officiella kursplanen.

Utbildning av och stöd till lärare

Ett viktigt hinder för spridningen av elevföretagsverksamhet är lärarnas **bristande kunskaper** (och därmed motivation) om hur man introducerar entreprenörskap och arbete med företagsprojekt i undervisningen. Verksamheten förutsätter inte bara specialkunskaper, utan också en ändring av undervisningsmetoderna, då lärarens roll ändras från utbildare till projektledare. Lärarna bör väljas ut och utbildas med omsorg om de skall engagera sig i genomförandet av elevföretag på skolan. Utbildningen bör omfatta aktiv undervisning och inlärningsmetoder med fokus på grupparbete.

Med de begränsade ekonomiska och mänskliga resurserna på skolorna, särskilt på skolor där elevföretagsprogram inte är ett erkänt tillvalsämne på kursplanen, kan lärare som behöver utbildning och stöd för undervisning i elevföretag inte alltid få det.

Lärarna får som regel sin grundläggande utbildning av externa organisationer (t.ex. icke-statliga organisationer) som samordnar programmen, men samtidigt finns det i de flesta länder **brist på systematisk utbildning** (både grundläggande utbildning och fortbildning) som tillhandahålls eller stöds av de offentliga myndigheterna, om hur man genomför företagsprojekt på skolor. Ibland uppmanas lärarna inte heller av skolledningen att utnyttja dessa utbildningserbjudanden.

Dessutom erkänns eller belönas lärarnas **extraarbete** med elevföretag utanför ordinarie skoltid inte, vilket gör dem ännu mer ovilliga att engagera sig i verksamheten.

Offentligt stöd till elevföretagsprogram

I de flesta länder får elevföretagsprogram en viss grad av **stöd** från de offentliga myndigheterna (ekonomiskt eller annat). Detta stöd betraktas dock ofta som **otillräckligt** för en större spridning av verksamheten.

Den mest spridda formen av stöd från de offentliga myndigheterna är **ekonomiskt stöd**. Som tidigare nämnts kommer de ekonomiska resurserna för organisationen av dessa program i några länder huvudsakligen från den offentliga sektorn. Det offentliga stödet är dock i många fall inte systematiskt, utan tilldelas snarare på projektbasis eller bara på lokal nivå, något som inte uppmuntrar till långtidsplanering och ytterligare spridning av programmen.

I några länder har de offentliga myndigheterna etablerat ett strukturerat **samarbete med icke-statliga organisationer** som samordnar elevföretagsprogram, genom att engagera dem i utformningen av en nationell strategi för företagartutbildning (**Danmark, Norge**).

I **Norge** är *Ung företagsamhet* en viktig partner för regeringen när det gäller genomförandet av många av åtgärderna i regeringens *Strategi för entreprenörskapsutbildning*. *Ung företagsamhet* i Norge får offentlig finansiering från ministeriet för lokalstyre och regionalutveckling, handels- och industriministeriet och utbildnings- och forskningsministeriet.

Ett aktivt **främjande** av dessa program från de offentliga myndigheternas sida till lärare och skolor kan också spela en viktig roll för spridningen av programmen. I **Belgien** sänder ministeriet en uppmaning till skolledare om att delta i programmet. I **Polen** har skolinspektörerna ansvaret för arbetet med att främja elevföretagsprogrammen. I allmänhet ges detta stöd dock bara då och då i de flesta länder, eller är inte tillräckligt intensivt och systematiskt.

I **Finland** får skolorna ekonomiskt stöd så att träningsföretagen kan klara sig och man säkerställer ständig synlighet på den offentliga sektorns forum (t.ex. utbildningsmyndigheternas webbsidor). Utbildningsrådet sänder också en uppmaning och en informationsbroschyr till alla skolor i Finland, där de inbjuds att delta i *Ung företagsamhet*-programmet.

Som tidigare nämnts är det officiella **erkännandet** av denna verksamhet avgörande för dess framgång. I några länder finns en viss form av erkännande, allt från enbart moraliskt stöd (t.ex. en förklaring eller ett uttalande från ministeriet) till mer konkreta och effektiva åtgärder som att uttryckligen inkludera elevföretag som ett rekommenderat tillvalsämne i kursplanen.

I **Österrike** är elevföretagsprogram obligatoriska eller rekommenderade i kursplanen för alla typer av tekniska skolor och yrkesskolor på sekundärnivå såväl som på högskolor och universitet. I detta fall betalar och belönar de offentliga myndigheterna lärarna för att genomföra verksamheten och erbjuder dem ytterligare utbildning. Servicecentrerna för de båda program som finns i Österrike (*Practice firms* och *Junior*) finansieras av den offentliga sektorn.

I några länder finns det stora praktiska svårigheter som hindrar organisationen av elevföretagsprogram, i form av oklara **rättsliga** och **administrativa ramar** (t.ex. när det gäller beskattning av elevföretag). Detta problem behandlas närmare i avsnitt 6.3.

Expertgruppen blev ombedd att kartlägga en rad **indikatorer** som kan användas för att mäta i vilken utsträckning den offentliga politiken stöder utvecklingen av elevföretagsverksamhet och mer generell utbildning för entreprenörskap baserad på praktisk erfarenhet. Dessa indikatorer anges nedan som ett möjligt redskap för att utvärdera den offentliga politiken på detta område.

Indikatorer för stödpolitik på detta område:

- 1) Regeringen har utformat en **övergripande strategi** för att främja utbildning för entreprenörskap i skolregi.
- 2) Der finns specifika **rättsliga** eller **administrativa ramar** eller ett **avtal** som erkänner elevföretag som ett pedagogiskt verktyg och säkerställer att de kan genomföras utan hinder.
- 3) Elevföretagsprogram **erkänns** officiellt eller **rekommenderas** av utbildningsmyndigheterna i den allmänna undervisningen och i yrkesutbildningar på skolans sekundärstadium, och det finns riktlinjer för genomförandet av dessa program.
- 4) **Skolorna** har **flexibilitet**, självständighet och frihet för att skapa elevföretag, antingen som en del av kursplanen eller som verksamhet utanför skolan, och uppmanas att använda denna metod.
- 5) Lärarna erbjuds **särskild utbildning** i att introducera elevföretagsprogram i undervisningen som en del av deras etablerade grundläggande utbildning eller fortbildning.
- 6) **Lärarnas** insats och extraarbete med elevföretagsprogram erkänns och belönas.

7) **Externa organisationer** (t.ex. icke-statliga organisationer) som samordnar elevföretagsprogram får stöd från de offentliga myndigheterna och/eller ingår ett avtal med myndigheterna om programmets genomförande i skolan.

6.3. Elevföretagens rättsliga status och administration

I några länder stöter elevföretagsprogrammen på problem med administration och beskattningsregler. Detta beror på att elevföretagen har en oklar rättslig status när de utövar riktig ekonomisk verksamhet.

Om de inte erkänns av de ekonomiska myndigheterna som ett undervisningsredskap och/eller om det inte finns särskilda regler för elevföretag, kan det hända att de måste uppfylla samma administrativa krav som riktiga företag.

Det rapporteras om dessa problem i olika omfattning i t.ex. **Tjeckien, Estland, Lettland, Polen, Spanien och Sverige**.

Bristen på särskilda rättsliga eller administrativa ramar eller avtal med de ekonomiska myndigheterna kan ha stor betydelse för skolornas vilja att delta. Det kan också **hindra** programmets spridning när lärare och skolledare uteslutande fokuserar på programmets ekonomiska och rättsliga aspekter.

De största praktiska problemen kan sammanfattas som följer:

- Överensstämmelse med byråkratiska och administrativa förfaranden.
- Beskattningsfrågor: betalning av inkomstskatt och moms.
- Bokföringsproblem.
- Elevföretagens, de deltagande elevernas och lärarnas skyldigheter och ersättningsansvar.
- Bristande möjligheter att samarbeta med riktiga företag och göra banktransaktioner.
- Möjliga klagomål från riktiga företag som redan finns på marknaden (konkurrensaspekter).

Det finns fall där skolledare har gett avslag på elevföretagsverksamhet på skolan, eftersom de var rädda för problem om de offentliga myndigheterna gjorde kontroller av illegal verksamhet. Det finns också exempel på lokala myndigheter som har gripit in i elevföretags verksamhet eller arrangemang som försäljningsmässor, för att påpeka för elevföretagen att de skulle följa samma regler och fylla i samma formulär som föreskrevs i lagstiftningen för officiellt registrerade kommersiella företag.

I en så ogynnsam situation kan elevföretag inte delta full ut i näringslivet. Sådana situationer skapar betydande **hinder** för utvecklingen av elevföretag och för elevernas inlärningsprocess, då undervisningen i dessa elevföretag är baserad på praktisk erfarenhet. Då elevföretagen inte betraktas som juridiska enheter, kan de inte utställa eller motta fakturor i elevföretagens namn. I dessa fall är det ofta den samordnande organisationen som tar hand om de administrativa och ekonomiska förfarandena, eller eleverna som privatpersoner. Det kan även förekomma att eleverna inte har möjlighet att legalt samarbeta med andra kommersiella företag (t.ex. för att sälja sina produkter till butiker, avge större ordrar, köpa in billigare material i distributionscenter osv.). Slutligen kan elevföretag ibland heller inte öppna ett bankkonto, och därmed har de inte möjlighet att göra betalningar via banköverföringar.

Det måste vara klart för alla vilka **begränsningar och rättigheter** ett elevföretag har. När detta är fallet, kan dessa program utvecklas och spridas. Lagstiftningen och de administrativa förfarandena bör tillåta elevföretagen att handla med riktiga företag (t.ex. sälja sina produkter till butiker) och samtidigt ha en lägre risknivå än riktiga företag. På detta sätt kan eleverna lära sig mycket mer om hur man agerar i det riktiga näringslivet.

I några länder har man skapat en särskild lagstiftningsram för elevföretag eller ingått avtal mellan de samordnande organisationerna och de ekonomiska myndigheterna (t.ex. i **Belgien, Tyskland, Finland, Nederländerna** och **Norge**). I andra länder har detta inte varit nödvändigt, då den existerande lagstiftningen inte lägger hinder i vägen för elevföretagens verksamhet.

I **Belgien** har momsmyndigheterna med ett formellt administrativt beslut befriat elevföretag från momsbetalning.

I **Finland** har skattemyndigheterna fastställt regler för elevföretag som deltar i elevföretagsprogram. För att säkert undvika problem med skattemyndigheterna är proceduren för uppgivande av elevföretags intäkter förklarad i inkomstdeklarationen. Dessa regler hindrar också missbruk av elevföretagens status när det rör sig om ”riktig” företagsverksamhet, och fastställer gränserna för elevföretag. Elevföretagsprogrammet kan genomföras på skolor med riktiga pengar, och när överskottet överstiger 3 000 euro råds elevföretagen att kontakta de lokala skattemyndigheterna. Elevföretagen kan också få ett momsnummer om det är nödvändigt.

I **Nederländerna** registreras elevföretag inte hos handelskammaren, men i *Jong Ondernemen* (den organisation som samordnar elevföretag). Det har ingåtts ett avtal med skattemyndigheterna om att elevföretagen skall betala skatt till *Jong Ondernemen* för att undvika administrativa problem (eftersom elevföretag endast etableras för ett läsår). Det finns också försäkringar i syfte att skydda elevföretagen mot ersättningsansvar och erbjuda dem rättshjälp.

I **Norge** betalar elevföretag varken skatt eller moms. De behöver inte registreras i det centrala registret för privata företag, offentliggöra årsrapporter osv. Skattereglerna innehåller möjlighet att göra en viss vinst utan att behöva betala skatt

I många fall etableras elevföretagsprogrammet i samarbete med en institution som ger elevföretagen juridisk säkerhet och betalar försäkringen. Institutionen lägger fram sina förhållningsregler för elevföretagen, och deltagarna måste följa dem. Detta är t.ex. fallet i **Tyskland** (t.ex. *Deutsche Kinder- und Jugendstiftung* och programmet *Schüler unternehmen was!*). I **Österrike** är elevföretagens rättsliga status och administrativa organisation också garanterad av samordnande organisationer på nationell nivå (*ACT, Junior*) på grundval av särskilda avtal med de nationella myndigheterna i syfte att undgå juridiska problem.

Om nödvändigt bör **de existerande ramarna förbättras**, då deltagande i ett elevföretag kan medföra betydande administrativa och juridiska problem för de elever, lärare och skolor som deltar. Detta kan ske genom konkreta **avtal** mellan samordnande organisationer och relevanta myndigheter, genom **specifik lagstiftning**, eller mer formellt genom att erkänna en form av **simuleringsenhet** som uppträder som normala företag, men vilkas verksamhet drivs i utbildningssyfte.

I de länder där det finns många program bör man inte skapa en stel juridisk ram som gäller för alla, då detta kan leda till alltför enhetliga program, vilket inte är praktiskt för skolorna. För närvarande kan de istället välja det koncept som passar dem bäst.

Det skulle vara önskvärt att man upprättade särskilda regler för elevföretag när det gäller **beskattning av överskott och moms**.

Det är väsentligt att **alla olika aktörer deltar och att de samordnar sig**. Elevföretagsorganisationerna, utbildnings-, finans- och näringslivsmyndigheterna bör avtala om gemensamma principer och vara medvetna om dem.

Rättsliga ramar, särskild lagstiftning och avtal kan sträva efter följande **mål**:

- Erkänna elevföretag officiellt som ett undervisningsredskap.
- Fastställa tillämpningsområdet för elevföretagens verksamhet (med hänsyn till de existerande programmens olikheter).
- Ge elevföretag rätt att utställa fakturor, företa ekonomiska transaktioner och öppna bankkonton i elevföretagets namn.
- Skapa juridisk säkerhet för elevföretagens medlemmar när de handlar med riktiga företag eller utför projektarbete för den privata sektorn.
- Befria elevföretag från moms och ge dem andra skattefördelar när deras inkomster inte överstiger ett visst belopp (eller om nödvändigt höja detta belopp).
- Klart definiera och åtskilja ersättningsansvar (elevföretag, skolor, lärare).

7. Slutsatser

Utbildning för entreprenörskap skall förstås i **vidast möjliga mening**. Detta betyder att den skall omfatta utveckling av de egenskaper som är nödvändiga för en företagsam person – bl.a. initiativförmåga, uthållighet i svåra situationer, förmåga att tackla problem och finna lösningar samt förmågan att vara flexibel och kreativ. Elevföretagsprogrammets **mål** bör inte endast vara kunskap om förfarandena för etablering av företag, utan också en rad övergripande färdigheter och entreprenörskunskaper.

Elevföretag är **en av de bästa metoderna** och otvivelaktigt ett mycket **effektivt medel** för att främja företagandet i skolorna. Genom att erbjuda dessa program gör man eleverna uppmärksamma på vilka möjligheter entreprenörskap kan erbjuda och utrustar dem med många färdigheter som kan vara nyttiga inte endast i deras kommande arbetsliv, utan också i deras liv som ansvariga och aktiva samhällsmedborgare. En viktig effekt av deltagandet i elevföretag kan vara att fler ungdomar uppmuntras att utforska möjligheterna för att starta eget företag, eller att välja en dynamisk start på sin karriär i ett litet företag som önskar växa. Detta är på lång sikt en avgörande faktor för tillväxt och konkurrenskraft i Europa.

Programmen kan vara ett viktigt instrument inom **regional utvecklingspolitik**. Särskilt i mindre utvecklade eller isolerade områden kan verksamheten ha en positiv effekt och leda till att fler elever stannar kvar i regionen efter avslutad skolgång, genom att den skapar direkta förbindelser med närsamhället.

För att så många elever som möjligt skall kunna delta i denna verksamhet måste några **grundläggande villkor** vara uppfyllda (stöd i kursplanen, skolornas självständighet, adekvat finansiering, lärarnas utbildning och motivation).

Arbetet med att främja programmen ytterligare bör inte endast vara utbildningsmyndigheternas ansvar. Det måste även etableras **samarbete** mellan olika ministerier, lokala myndigheter, företagsstrukturer, icke-statliga organisationer och utbildningsinstitutioner.

Utveckling av förbindelser med närsamhället och näringslivet samt aktivt deltagande av **företagspartner** som mentorer och handledare är viktiga beståndsdelar för elevföretagsprogrammets framgång.

Utbildningsmyndigheterna spelar en avgörande **roll** för det officiella erkännandet av programmen och för att göra dem till ett accepterat och synligt tillvalsämne på kursplanen inom ramarna för det överordnade målet, nämligen att främja utbildning för entreprenörskap.

Det förtjänar att påpekas att de flesta färdigheter som deltagarna i elevföretag uppnår har en **tväramnesdimension**. Genom att arbeta i ett elevföretag uppfyller man därför många mål och målsättningar för de övriga ämnena, vilket ger mervärde i samtliga ämnen. Detta är ett viktigt argument som talar för elevföretag, och som kan läggas fram för skeptiska förvaltningar och skolledare.

Elevföretag kan betraktas som en viktig del av **livslångt lärande**. När man anordnar entreprenörskapsutbildning bör man ha livslångt lärande i tankarna, och sådan utbildning bör främjas på alla stadier i skolan, från första klass till högre universitetsutbildningar.

7.1. De viktigaste resultaten

Metodik

Både metoder som är baserade på **riktig** och på **virtuell** företagsverksamhet kan med fördel användas, förutsatt att den virtuella verksamheten inte är för abstrakt och inte genomförs

isolerat. Samspel med andra elever, lärare och handledare och kontakt med världen utanför skolan är nämligen grundläggande beståndsdelar i elevföretagsprogrammen.

De flesta av de kartlagda programmen varar **ett läsår** (9–10 månader), vilket tycks vara en passande tidsperiod för att utforska näringslivets komplexa värld. Kortare program (3–5 månader) kan dock också vara effektiva.

Vid kartläggningen av **bästa praxis** för genomförandet av elevföretagsprogram läggs det vikt på aspekter som arbete i grupp och på elevernas frihet att utveckla sina egna idéer. Också förbindelser med näringslivet och närsamhället samt deltagande av **mentorer och handledare från företag** är viktiga beståndsdelar i ett framgångsrikt elevföretagsprogram. Det är dock svårt att finna tillräckligt många frivilliga från näringslivet, särskilt i mindre utvecklade eller mer isolerade områden.

Spridning

Det är fortfarande ett **fåtal** av eleverna som deltar i elevföretagsprogram (i de flesta länder låg antalet deltagande elever i sekundärskolorna under 1 %). **Det uppskattas dock att minst 200 000 elever på sekundärnivå varje år deltar i programmen i EU-25 och Norge.** Elevföretagsverksamhet bör inte vara obligatorisk för alla elever, men däremot erbjudas och rekommenderas som ett tillvalsämne inom de bredare ramarna för utbildning för entreprenörskap. Därför är det viktigt att notera hur stort **antal skolor** som erbjuder dessa program. Efter **Irland** och **Förenade kungariket** (där det uppskattas att mellan 40 och 50 % av alla sekundärskolor deltar) finns de bästa resultaten i länder där ca 30 % av sekundärskolorna erbjuder elevföretagsprogram. I alla de andra länderna som deltar i undersökningen uppskattas antalet deltagande skolor till mellan 3 % och 15 %. Antalet deltagande skolor bör därför ökas.

De begränsade uppgifter som finns tillgängliga om **könsbalansen** i deltagandet visar en god fördelning mellan pojkar och flickor, där det till och med finns en majoritet av flickor i några fall.

Dessa program kan användas på **alla utbildningsnivåer** (inklusive primärskola och högre utbildning) och på **alla typer av skolor**, såväl i den allmänna sekundärskolan som i yrkesutbildning, ekonomi- och handelsskolor. I nästan samtliga länder befinner sig huvuddelen av de deltagande eleverna i denna verksamhet dock på **högre sekundärnivå** (gymnasienivå). Elevföretagsprogrammen genomförs dels som en del av skolans kursplaner och inom den **ordinarie undervisningstiden**, dels som verksamhet **efter skoltid** och **utanför skolan**.

Utvärdering och effekt

Allmänna **utvärderingsredskap** som insamling av feedback från elever och lärare (via självutvärderingar, rapporter, lärarutvärdering av prestationerna osv.) används allmänt i de flesta program, men mer sofistikerade tekniker (t.ex. oberoende utvärdering, examensprov vid programmets avslutning) är ännu inte särskild utbredda. Skolorna och tillhandahållare av elevföretagsverksamhet måste bli bättre på att gå igenom och **utvärdera** de program de engagerar sig i. Med hjälp av effektiv utvärdering kan man framhäva starka sidor och eliminera svaga.

I Europa har man hittills **inte forskat tillräckligt** om vilken effekt som deltagande i elevföretagsprogram har haft för elevernas framtida karriär. Det begränsade material som

finns tillgängligt **understöder** dock **programmets effektivitet** genom att märkbart främja företagandet bland ungdomar. Programmen tycks dessutom ha ett positivt inflytande på **lika möjligheter** för kvinnor och män.

Integration i kursplanerna och genomförande på skolorna

Endast i få länder är elevföretagsprogrammen officiellt erkända eller rekommenderas som ett tillvalsämne i **de nationella kursplanerna**. Detta tycks oftare vara fallet i fråga om yrkesutbildningarna än den allmänna sekundärskolan.

Det är också en allmän uppfattning i samtliga länder att **skolorna har en tillräcklig grad av självständighet och frihet** som ger dem möjlighet att genomföra elevföretagsprogram antingen som en del av kursplanen eller som verksamhet utanför den. **Skolornas och lärarnas motvillighet** att engagera sig när programmen inte får stöd, erkänns eller rekommenderas av undervisningsmyndigheterna, hindrar programmets spridning.

Även om skolorna i många fall erbjuder elevföretagsprogram som en del av skolans program, finns det i allmänhet **problem** när det gäller **erkännandet** och **integrationen** av verksamheten i de officiella kurserna. De **praktiska problemen** med genomförandet av dessa aktiviteter är förbundna med kraven på att kursplanens mål skall uppfyllas i varje enskilt ämne, bristande antal lektionstimmar för att gå på djupet med innehållet, problem med att anpassa en tvärgående ämnesmetod i vissa program samt bristande motivation och medvetenhet bland lärarna när det gäller verksamhetens pedagogiska värde.

Inarbetningen på officiell nivå av elevföretagsverksamhet som **valfritt ämne i den ordinarie kursplanen** på nationell eller regional nivå har en positiv effekt på hur väl programmen kan spridas och vilken framgång de får, då det t.ex. gör lärarna mer motiverade.

Verksamheten kräver inte bara att lärarna tillägnar sig ny kunskap, utan också att de ändrar sina undervisningsmetoder. Lärare på yrkesinriktade utbildningar har ofta en viss kunskap om eller erfarenhet från näringslivet, medan detta inte är fallet i den allmänna sekundärskolan. Lärarna får som regel sin grundläggande utbildning hos de externa organisationer som samordnar programmen, men de offentliga myndigheterna är i de flesta länder dåliga på att anordna eller stödja **systematisk utbildning** om hur man genomför företagsprojekt på skolor (både fortbildning och påbyggnadsutbildning). I en del fall uppmanas lärarna inte av skolledningen att utnyttja tillgänglig utbildning.

En viss andel **extraarbete** och **arbete** utanför skolan behövs ofta, särskilt för elevföretag som handlar med riktiga produkter eller tjänster. I många fall erkänns och belönas lärarnas extraarbete utanför ordinarie undervisningstimmar inte, vilket gör dem motvilliga att engagera sig i sådan verksamhet.

Ekonomiskt stöd och stödåtgärder

Elevföretagsprogram **drivs och organiseras** oftast av **externa aktörer** (t.ex. icke-statliga organisationer) och inte av själva utbildningssystemet, även om de tar emot betydande stöd från den offentliga sektorn. Av denna orsak och eftersom programmen ofta äger rum utanför skolornas officiella kursplaner, har de **otillräckliga ekonomiska resurser**.

Verksamheten är baserad på ett **starkt engagemang från den privata sektorn** i form av ekonomiskt stöd eller naturaförmåner. Beroende på länder och specifika program kommer de tillgängliga **finansiella resurserna** i vissa fall huvudsakligen från den offentliga sektorn, i

andra fall kommer de huvudsakligen från den privata sektorn (företag, företagsorganisationer, stiftelser, banker).

I de flesta länder får elevföretagsprogram **stöd från de offentliga myndigheterna** (ekonomiskt eller annat). Detta stöd uppfattas dock ofta som otillräckligt för att säkerställa en bättre spridning av dessa metoder. Det offentliga stödet kan ta formen av **ekonomiskt stöd**, aktivt **främjande** av programmen hos lärare och skolor, officiellt **erkännande**, integration av programmen som ett rekommenderat tillvalsämne i **kursplanerna**, **samarbete** med samordnande organisationer och avlägsnande av administrativa **hinder** (när så är nödvändigt).

De offentliga myndigheterna beviljar ibland **ekonomiskt stöd** på projektbasis och för en begränsad period, vilket betyder att verksamhetens varaktighet inte är säkerställd.

I några länder stöter man på stora praktiska hinder vid organisationen av elevföretagsprogram på grund av oklara **juridiska** och **administrativa ramar** (t.ex. när det gäller beskattning av elevföretag eller elevernas möjlighet att handla med riktiga företag). I andra länder kan lagstiftarna ha etablerat en särskild **rättslig ram** för elevföretag eller de ekonomiskt ansvariga myndigheterna kan ha ingått **avtal** med organisationer som driver elevföretagsprogram.

7.2. Framtidsperspektiv

Programmen har en växande framgång i Europa, men är ännu **inte generellt tillgängliga för alla elever**. Endast en minoritet av skolorna erbjuder dessa program: i de flesta länder i EU erbjuder mindre än 15 % av sekundärskolorna program som är baserade på elevföretagsmetoden.

Man kan inte bortse från att det finns andra effektiva pedagogiska verktyg, men det bör påpekas att **dessa program utgör en viktig möjlighet inom alla strategier för att stimulera en positiv inställning till och färdigheter inom företagande**, då de är baserade på inläring genom praktisk erfarenhet.

Alla som observerar ett elevföretag som arbetar eller ställer ut sina produkter blir imponerade av deltagarnas entusiasm, innovationsförmåga, kreativitet, självförtroende och kommunikationsförmåga tillsammans med många andra färdigheter som med hjälp av dessa program frigörs hos ungdomarna. Den inställning som utvecklas liksom resultaten stämmer överens med vad som borde vara **målsättningen** för alla utbildningar, särskilt på sekundärnivå.

Programmets **potentiella effekt** – om de används på många ställen – i form av medvetenhet om företagande som en realistisk möjlighet och praktisk erfarenhet av hur man utnyttjar en företagsidé och arbetar som företagare, kan vara av stor betydelse för vårt samhälle, där företagandanslag uppfattas som för svag.

För närvarande är de **viktigaste hindren** för en ökad användning av programmen otillräckligt erkännande, otydlig anknytning till kursplanerna, bristande motivation bland lärare och brist på specialutbildning för lärare, otillräckligt stöd från myndigheterna till skolorna och otillräckliga ekonomiska resurser för att säkerställa långtidsplanering och varaktighet. Många av de problem och hinder programmen stöter på (uppsplittring, otillräckligt erkännande osv.) är faktiskt också hinder för utvecklingen av utbildning för entreprenörskap i allmänhet.

Några av de samordnande organisationerna gör tillsammans med företag, skolor och i vissa fall offentliga myndigheter en stor insats för att sprida programmen. **Alla berörda aktörer måste göra en större insats**, i nära samarbete, särskilt utbildningsmyndigheterna, om målet att stärka elevföretagsprogrammen i sekundärskolorna skall kunna uppnås.

Utbildningsmyndigheterna har en central roll när det gäller att erkänna programmets fördelar i form av tväramneskompetens och färdigheter som är nödvändiga för ungdomarnas personliga utveckling, för förbättrade prestationer i andra ämnen, för att skapa aktiva, ansvarstagande och framgångsrika samhällsmedborgare. För några av dem betyder det också att de en dag kan bli dynamiska och kreativa företagsledare och entreprenörer.

Det är ett erkänt faktum att **entreprenörskap** bör betraktas som en grundläggande färdighet som skall uppnås i den obligatoriska undervisningen och i förlängningen av den obligatoriska skolgången och att entreprenörskap bör betraktas som ett inlärningsmål som inarbetas i alla kursplaner på alla nivåer. Därför bör utbildningsmyndigheterna uppmanas att erkänna metoder baserade på elevföretag och inläring genom projektarbete som ett **synligt tillvalsämne på kursplanen**, inom det större sammanhanget utbildning för entreprenörskap. Dessutom uppmanas de att **främja** denna tanke hos skolor, skolledare och lärare som inte har hört om programmen, eller som inte är tillräckligt motiverade eller inte får tillräckligt med uppmuntran för att genomföra sådana program. **Förmedling av erfarenheter och exempel på god praxis** kan då vara ett effektivt instrument.

Andra stödåtgärder från de offentliga myndigheternas sida (olika typer av myndigheter kan vara inblandade) kan också ta formen av **ekonomiskt stöd**, bättre **samarbete** med de samordnande organisationerna och eliminering av administrativa **hinder**.

8. Rekommendationer

Nedan föreslås en rad specifika **rekommendationer** – som rör alla involverade aktörer – för hur elevföretagsmetoderna kan genomföras på ett effektivt vis, hur man kan göra programmen mer förekommande i utbildningssystemen och uppmuntra elever och skolor att använda sig av dem.

Skolor

- 1) Skolorna uppmanas att **införa** dessa program, då huvuddelen av de färdigheter som man skaffar sig genom att delta i ett elevföretag har en **ämnesövergripande karaktär**. Det gäller både tväramnesfärdigheter, personliga färdigheter och grundläggande företagsekonomiska färdigheter. Arbete i ett elevföretag uppfyller många av de mål och målsättningar som fastställts för de övriga ämnena, vilket ger mervärde i samtliga ämnen.
- 2) Skolorna bör uppmuntra **lärarna** att utnyttja erbjudanden om specifik **utbildning** i hur man genomför elevföretagsprojekt.

Skolor, samordnande organisationer och utbildningsmyndigheter

- 1) När det gäller **program** baserade på elevföretagsmetoden bör man använda grupparbete, inläring genom praktisk erfarenhet, regelbunden kontakt med en lärare eller handledare och samspel med samhället utanför skolan.
- 2) Den arbetsinsats som **lärare** och **elever** lägger på elevföretagsprogram, ibland utanför ordinarie arbets- eller skoltid, bör erkännas som officiellt skolarbete och lärarna bör få incitament att fortsätta detta arbete.
- 3) Utbildningsmyndigheterna, de samordnande organisationerna och skolorna bör utforma tydligare system för översyn och **utvärdering** av elevföretagsprogram. Där bör även ingå tekniker för utvärdering av de färdigheter som eleverna har uppnått.
- 4) Tillhandahållarna av elevföretagsprogram och utbildningsmyndigheterna bör tillsammans utveckla tydligare förfaranden för **insamling av data** om skolornas och elevernas deltagande i verksamheten.

Näringslivet

- 1) Näringslivsorganisationer och företag uppmanas att **engagera sig i dessa program** som en del av sina strategier för företagets sociala ansvar. Deras stöd kan vara ekonomiskt eller i form av naturaförmåner (t.ex. genom att de ställer handledare och mentorer till elevföretagens förfogande). Företagen kunde i gengäld få erkännande från offentliga myndigheters sida i form av incitament. **Fördelarna** för företagen är bl.a. att de kan anställa motiverade ungdomar med praktisk företagserfarenhet och med färdigheter inom kreativitet, entreprenörskap och innovation.
- 2) Mer samarbete mellan skolor och lokala företag bör uppmuntras, då elevföretagsprogrammen inte bör begränsas till skolans område. **Näringslivsorganisationerna** uppmanas därför att **göra sina medlemmar uppmärksamma** på möjligheterna att samarbeta med skolor och med de samordnande organisationerna, och att delta i eller bidra till programmets genomförande.

- 3) **Kontakter mellan skolorna, näringslivet och närsamhället** är en förutsättning för framgångsrika program. Offentliga myndigheter, näringslivsorganisationer och samordnande organisationer bör ta initiativet till att utarbeta ett systematiskt förfarande och en mall för samarbetet mellan skolan och företagen.

Myndigheter (på nationell och regional nivå)

Myndigheter på nationell och regional nivå uppmanas att göra följande:

- 1) Utveckla en **övergripande strategi** för utbildning för entreprenörskap på skolorna. I denna strategi bör elevföretagsprogram framhävas som ett viktigt redskap.
- 2) Etablera regelbundet **samarbete** mellan olika ministerier, näringslivsorganisationer, icke-statliga organisationer, utbildningsinstitutioner och kommunledningar i syfte att ytterligare främja verksamhet som är baserad på elevföretagsmetoden.
- 3) Samarbeta särskilt med **de samordnande organisationer** (t.ex. icke-statliga organisationer) som förmedlar dessa program på många ställen, och engagera dem i de nationella planerna för utbildning för entreprenörskap.
- 4) Stödja skolor och samordnande organisationer vid genomförandet av elevföretagsverksamhet genom att ställa **ekonomiska resurser** och/eller bidrag i form av naturaförmåner till förfogande.
- 5) Mer generellt säkerställa programmets **varaktighet på lång sikt** genom att förmedla ekonomiskt stöd, integrera dem i kursplanerna, samarbeta med de samordnande organisationerna och uppmana näringslivet att delta.

Utbildningsministerierna:

- 1) Elevföretagsprogram bör **erkännas** eller **rekommenderas** av utbildningsmyndigheterna som ett synligt tillvalsämne på kursplanerna för allmän och yrkesinriktad undervisning på sekundärnivå inom det bredare målet att främja utbildning för entreprenörskap.
- 2) Skolorna bör vara tillräckligt **självständiga** för att kunna genomföra elevföretagsprogram antingen som en del av kursplanerna, som en aktivitet efter skoltid eller som en aktivitet utanför kursplanen.
- 3) Utbildningsmyndigheterna bör **aktivt främja** elevföretag hos skolor, skolledare och lärare.
- 4) **Medvetenheten** om dessa metoder bör ökas genom att man **sprider information** till berörda parter och uppmuntrar stöd till programmen på nationell, regional och lokal nivå. Detta innebär en aktiv insats för att främja befintliga idéer och framhäva exempel på god praxis.
- 5) Europeiska nätverk och nationella program samt skolor bör uppmanas att **utbyta information** om utvecklingen inom elevföretagsverksamhet, så att de kan utbyta metodologiska riktlinjer och praktiska råd.

- 6) **Lärarna** måste genomgå särskild **utbildning** i att introducera elevföretagsprogram i undervisningen som en del i den etablerade grundläggande utbildningen eller fortbildningen. Utbildningen bör omfatta aktiv undervisning och inlärningsmetoder med särskild inriktning på grupparbete och projektarbete och de grundläggande principerna för hur man driver ett företag, skapar kontakt med företag och närsamhälle samt utvärderar verksamheten.

Ekonomi- och finansministerierna

- 1) De skall där så är lämpligt eller relevant **erkänna** att elevföretag är ett **pedagogiskt verktyg** som inte behöver underställas samma krav och förfaranden som riktiga företag.
- 2) De skall säkerställa att **juridiska och administrativa hinder** för etablering och genomförande av elevföretag avlägsnas.
- 3) De bör fastställa **förenklade beskattningsregler**, som bl.a. innebär att elevföretag befrias från moms och inkomstskatt när deras inkomster inte överstiger ett visst belopp, samt att man skapar förenklade regler för **ansvarsförsäkring**.
- 4) De bör ge elevföretagen möjlighet att **handla med riktiga företag**, erbjuda sina produkter till butiker och öppna bankkonton.

Europeiska kommissionen:

- 1) Den skall göra de behöriga nationella myndigheterna (inklusive ministerier med ansvar för utbildning, sysselsättning och näringsliv) **uppmärksamma** på elevföretagsprogrammets betydelse för entreprenörskapsutbildning och för inläring av en rad färdigheter som behövs under livets gång, så att dessa program kan uppnå ett bättre erkännande på nationell nivå.
- 2) Den skall **främja utbytet av kunskap och god praxis** mellan olika länder och olika involverade aktörer, även näringslivsorganisationer.
- 3) Den skall **sprida information och PR-material** om programmen som klart visar att de bidrar till att uppfylla EU:s mål för utbildning, sysselsättning och tillväxt.
- 4) Den skall **stödja arrangemang**, på europeisk eller nationell nivå, som visar upp exempel på elevföretag (t.ex. försäljningsmässor).
- 5) Den skall främja genomförandet av **europiska undersökningar** där man utvärderar programmets effekter.

Alle relevanta aktörer:

- 1) Myndigheter på alla nivåer, företagspartner och skolor uppmanas att öka spridningen och införandet av elevföretagsverksamhet, så att alla **potentiellt intresserade elever kan få tillgång** till dessa program.
- 2) Öka **forskningen om den inverkan** som deltagandet i dessa program har för elevernas livsutveckling och för samhället i allmänhet. Detta omfattar inte endast

förvärvade färdigheter, utan också karriärval, val av högre studier och antalet företag som startats av tidigare elever. Fler uppgifter om programmets inverkan kan bidra till att placera utbildning för entreprenörskap på den politiska dagordningen liksom på skolmyndigheternas dagordning.